

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

INDRĖ SIDARAVIČIŪTĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS
MAGISTRATŪROS IŠTĚSTINĖS STUDIJOS

**VAIKŲ ĮGALINIMAS NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS:
SOCIALINIO DARBUOTOJO PATIRTIS**

Magistro baigiamas darbas

Darbo vadovas: Prof. dr. Brigita Kairienė

Vilnius, 2021

AKADEMINIO SAŽINGUMO DEKLARACIJA

2021-04-18

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto, Edukologijos ir socialinio darbo instituto, Vaiko teisių apsaugos programos

(fakulteto / mokyklos/akademijos, programos pavadinimas)

studentas (-ė) Indrė Sidaravičiūtė,

(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas

„Vaikų įgalinimas naudotis savo teisėmis: socialinio darbuotojo patirtis“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Žinau, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už šiurkštų akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

Indrė Sidaravičiūtė
(vardas, pavardė)

TURINYS

SĄVOKŲ ŽODYNAS	4
SANTRUMPOS	5
ĮVADAS	6
1. VAIKO SAMPRATA	9
2. VAIKO KAIP TEISIŲ TURĖTOJO IR AKTYVAUS DALYVIO UŽTIKRINANT IR GINANT SAVO TEISES SITUACIJA LIETUVOJE	11
2.1 Vaikų įgalinimo naudotis savo teisėmis prielaidos	11
2.2 Metodai, kuriais vadovaujantis galime įgalinti vaikus naudotis savo teisėmis	19
3. INSTITUCINĖ VAIKŲ GLOBA, JOS FORMOS, RŪŠYS IR DAŽNIAUSIAI IŠKYLANČIOS PROBLEMOS	25
3.1 Institucinė vaikų globa	25
3.2 Vaikų, gyvenančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose, iškylančios problemos, naudojantis savo teisėmis	28
4. VAIKŲ ĮGALINIMO NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS BENDRUOMENINIUOSE ŠEIMOS NAMUOSE, SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PATIRTIES TYRIMAS	32
4.1 Empirinio tyrimo metodologija	32
4.2 Empirinio tyrimo rezultatų analizė	36
IŠVADOS	59
REKOMENDACIJOS	61
LITERATŪROS SĄRAŠAS	62
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Vaikas – žmogus iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatyta kitaip. Jeigu asmens amžius yra nežinomas ir yra priežasčių manyti, kad jis yra nepilnametis, toks asmuo laikomas vaiku, iki bus nustatyta priešingai (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, AR 2021-03-01).

SANTRUMPOS

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

VTK – Vaiko teisių konvencija

Str. – Straipsnis

CK – Civilinis kodeksas

LR – Lietuvos Respublikos

BVGN – Bendruomeniniai vaikų globos namai

IVADAS

Temos aktualumas. Šiandieninėje visuomenėje pažeidžiamiausia grupė yra vaikai, todėl jų teisėms ir apsaugai yra reikalingas ypatingas dėmesys ir priežiūra (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila, 2016). Jau XX amžiaus pradžioje atsirado vertinamas požiūris į vaiko teises šeimoje ir visuomenėje. Tačiau pagrindinis lūžis vaiko teisių užtvirtinime įvyko Jungtinių Tautų organizacijai 1989 m. (įsigaliojo 1990 m.) priėmus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, prie jos prisijungė beveik visos pasaulio valstybės. Lietuva prie šios konvencijos prisijungė 1992 m. kovo 1 d., ratifikavo 1995 m. liepos 3 dieną. „Lietuva įsipareigojo kiekvienam vaikui garantuoti tokią apsaugą ir paramą, kuri kaip galima labiau atitiktų jo interesus ir teisių įgyvendinimą“ (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila, 2016, p. 209). JT vaiko teisių konvencijos 5 straipsnyje teigiama, kad valstybė gerbia tėvų, globėjų teisę ir pareigą tinkamai, pagal didėjančius sugebėjimus vaiką įgalinti naudotis Konvencijoje įvardintomis teisėmis (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Konvencija taip pat įvardija du pagrindinius aspektus: pirma – vaikas tapo savarankiškas teisės subjektas, antra – vaikas turi teisę pats aktyviai dalyvauti ginant ir užtikrinant savo teises pagal savo veiksnumą su šeimos ir valstybės ypatinga pagalba (Kairienė, 2012). Vienai iš labiausiai pažeidžiamų vaikų grupių priklauso vaikai netekę tėvų globos (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, bendrasis komentaras nr. 13, 2018). Institucinė vaiko globos sistema turi būti ypatingai stipri, kad netekusiems tėvų globos vaikams galėtų užtikrinti jų teises ir dalyvavimą sprendžiant su jais susijusius klausimus. Tačiau praktikoje pastebima, kad vaikų globos įstaigoms dažnai nepavyksta užtikrinti vaikams reikiamų paslaugų, ypač vaikams turintiems ypatingų poreikių (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų veiklos ataskaita, 2020). Vaikai, kurie gyvena institucinėje globoje dažnai susiduria su įvairiais sunkumais, kurie turi pasekmes suaugusio asmens pilnaverčiam funkcionavimui visuomenėje. Institucinė globa trukdo vaikui ugdytis ir išnaudoti savo galimybes (Gudžinskienė, Augutavičius, 2014). Vaikus reikia integruoti į visuomeninę veiklą, į iškilusių problemų ar klausimų, sprendimų priėmimo procesą. JT vaiko teisių konvencija akcentuoja nukreiptą į vaiką pagalbos procesą (Tamutienė, 2018). Tačiau, priėmus šią konvenciją, visų žmonių požiūris nepasikeitė. „Nustatyta, kad praktinės apsaugos procese nėra į vaiko problemas ir poreikius nukreipto požiūrio, nes daugiausia dėmesio skiriama tik tėvų problemoms“ (Tamutienė, 2018, p. 24). Vaikams nėra sudarytos sąlygos atstovauti savo pačių pagalbos procese, jie nėra įgalinti tą daryti. Tačiau jie turi įgimtą teisę į žmogiškąjį orumą, vienodas ir neatimamas teises. Nesvarbu, kur vaikas auga, šeimoje ar institucijoje, jis turi būti parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, bendrasis komentaras nr 8, 2018). JT vaiko teisių konvencijoje 29 straipsnyje įvardinti lavinimo tikslai

pabrėžia ugdymo svarbą ir vaiko ruošimą savarankiškam gyvenimui. Šie tikslai yra svarbūs visiems vaikams, tačiau svarbesni tiems, kurie yra pažeisti, praradę laikinai ar visam laikui savo biologinius tėvus. Vaikų įgalinimo naudotis savo teisėmis tema yra svarbi visiems vaikams, bet ypatingai tiems vaikams, kurie gyvena institucinėje globoje ar kitose instituciniai globai alternatyviose įstaigose. Dėl šios priežasties yra svarbu nagrinėti šią temą, kad būtų atrasti kuo geriausi veiksmai, kurie suteikia galimybes vaikams naudotis savo teisėmis ir kurti aplinką, atitinkančią vaikų interesus.

Temos iširtumas. Pagrindines problemas, nusakančias vaiko pagalbos organizavimo procesą, nagrinėjo Tamutienė (2018). Vaikų naudojimąsi teisėmis, jų pažeidimus ir įgyvendinimo problemas nagrinėjo Brosch (2019), Kairienė 2012 ir 2017 metų straipsniuose. 2010 ir 2012 metų Kairienės straipsniuose nagrinėjamos tėvų ir vaikų santykius įgyvendinant vaiko teises. Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila (2016) analizavo vaiko teisių įgyvendinimą dienos centruose. Drozdova ir kiti (2016) analizavo vaiko teisių įgyvendinimo trūkumus teisiniu ir socialiniu požiūriu. Vaikų galimybių pasisakyti su šeima susijusiuose teismuose situaciją nagrinėjo Majstorović (2017). Roy ir kt. (2016) gilinosi į vaikų, susidūrusių su tuberkuliozės problemomis vaiko teisių užtikrinimą pagal JT vaiko teisių konvenciją (2016). Kiekvienais metais savo pateiktose ataskaitose Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Žiobienė pabrėžia socialinių paslaugų spragas ir kitas problemas, susijusias su vaiko teisių pažeidimais.

Temos naujumas. Vaiko teisių klausimais Lietuvoje nėra dažnai atliekami tyrimai. Ši tema yra nagrinėta, apžvelgiant įvairių vaiko teisių įgyvendinimą, grėsmes, kylančias konkrečiai teisei įvairiose terpėse, problemas, su kuriomis susiduriama įgyvendinant vaiko teises. Tačiau konkrečiai apie vaikų įgalinimą naudotis savo teisėmis tyrimų nėra daug. Šis tyrimas apžvelgs pažeidžiamiausią vaikų grupę – vaikus gyvenančius institucinėje globoje. Lietuvoje vis dar mažai akcentuojamas vaikų įgalinimas naudotis savo teisėmis ir jas ginti. Teigiama, kad nėra į vaikų problemų sprendimus nukreipto požiūrio, nėra sudarytų sąlygų patiems aktyviai dalyvauti sprendžiant problemas. Todėl yra aktualu išsiaiškinti pažeidžiamiausios grupės – vaikų gyvenančių institucinėje globoje – situaciją, siekiant aktyvaus įsitraukimo ir įgalinimo naudojantis savo teisėmis ir jas ginant.

Mokslinė problema. Vaikai yra pažeidžiamiausia socialinė grupė, ir jiems yra reikalinga ypatinga apsauga ir pagalba. Apžvelgus atliktus tyrimus, galima teigti, kad institucinėje globoje gyvenantys vaikai susiduria su daugybe problemų dėl šeimos modelio ir turiningo bendravimo su suaugusiais nebuvimo: sveikatos, pažinimo, emocinėmis, moralinėmis, socialinėmis problemomis (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016). Institucinėje globoje vaikams stokojama saugumo jausmo, dėl šios priežasties jie susiduria su problemomis siekiant įgyti visiško savarankiškumo (Samašonok, 2015). Vaikų teisės yra apibrėžtos JT vaiko teisių

konvencijoje ir plėtojamos kituose Lietuvos respublikos dokumentuose, bet vis dar egzistuoja problema – vaiko teisių ir pareigų sampratos nesuvokimas. Taip pat didelė problema yra tarp deklaruojamos dokumentuose ir vykdomos vaiko teisių apsaugos. Šią problemą lemia nevieningas požiūris į vaikus ir jų teises (Tamutienė, 2018).

Probleminiai klausimai:

1. Kokias vaikų teises žino socialiniai darbuotojai?
2. Kodėl socialinių darbuotojų požiūris į vaiko teises neįgalina vaikų tinkamai pasinaudoti savo galimybėmis?
3. Kaip bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikai įgalinami naudotis savo teisėmis?

Tyrimo objektas – socialinių darbuotojų veiksmai, įgalinantys vaikus naudotis savo teisėmis bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Tyrimo tikslas – ištirti, kaip bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikai įgalinami naudotis savo teisėmis.

Uždaviniai:

1. Apibrėžti savarankiško teisių turėtojo – vaiko – sampratą.
2. Išanalizuoti vaiko teises užtikrinančius pagrindinius teisės aktus ir dokumentus.
3. Apibrėžti šiandieninėje visuomenėje, bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvenančių vaikų naudojimosi savo teisėmis problemas.
4. Ištirti, kaip vaikai įgalinami naudotis savo teisėmis bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros analizė – bus naudojama susipažinti su tema teoriniais aspektais, kurie bus reikalingi atliekant tyrimą.
- Dokumentų analizė – reikalinga išsiaiškinti esamos situacijos analizę teisinėje bazėje.
- Pusiau struktūruotas interviu – bus apklausiami socialiniai darbuotojai, tuo siekiama ištirti, kaip bendruomeniniai vaikų globos namai įgalina vaikus naudotis savo teisėmis.
- Kontent analizė – bus analizuojama ir interpretuojama tyrimo metu surinkta informacija ją lyginant su teorija.

1. VAIKO SAMPRATA

Šis magistro darbas rašomas siekiant išanalizuoti vaiko teisių užtikrinimo padėtį visuomenėje. Svarbu apžvelgti esamos situacijos plusus ir minusus, kad būtų galima tobulinti veiksmus, kurie suteiktų vaikams geriausias galimybes, atliepiančias jų geriausias interesus. Tačiau, prieš pradėdant analizuoti įvairią mokslinę literatūrą šia tema, yra svarbu išsiaiškinti vaiko sąvokos sampratą, nes šio darbo pagrindas yra vaikai, o be vieningo požiūrio ir sampratos suvokimo, šis darbas galėtų būti suprastas skirtingai.

Svarbiausia visuomenės grupė, reikalaujanti ypatingos priežiūros ir pagalbos, yra vaikai. Pagal JT vaiko teisių konvenciją vaikas yra „kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“ (JT Vaiko teisių konvencija, 1989). Jie yra žmonės, kurie iki pilnametystės mokosi būti savarankiški visuomenėje. Vaikas yra vertybė, jo orumą reikia gerbti kaip ir kiekvieno asmens, jis negali būti pažeidžiamas. J. Korczako žodžiai patvirtina vaiko orumo lygybę suaugusio žmogaus orumui: „Nėra vaikų – yra žmonės“ (Korczakas, 2016. p. 8). Šie žodžiai pabrėžia svarbų aspektą, kad vaikai taip pat yra žmonės, bet jiems yra reikalinga ypatinga pagalba mokantis funkcionuoti visuomenėje. Mokyti vaikus savarankiškumo yra svarbu, nes sulaukus pilnametystės amžiaus jiems reiks funkcionuoti kaip suaugusiems asmenims. JT vaiko teisių konvencija yra vaikų teisių ir laisvių tarptautinis dokumentas. Ratifikavus šį tarptautinį dokumentą, vaikai tapo autonomiškais asmenybėmis, turinčiomis žmogaus teises (Bulotas, 2014). Vaikų ir suaugusių asmenų teisės ir galimybės skiriasi tuo, kad vaikams yra reikalinga ypatinga pagalba, priežiūra, taip pat jie turi kituose LR įstatymuose nustatytų apribojimų dėl baudžiamojo amžiaus ar veiksnumo lygio (Kairienė, 2013). Vaikų galimybės didėja jiems vystantis. Tai labai priklauso nuo vaiko amžiaus, nes ką tik gimęs vaikas turi vienokias galimybes atstovauti savo teisėms, ir kitokias galimybes turi jau subrendęs ir sugebantis vertinti situaciją vaikas (Kairienė, 2013). Vaikai kiekviename amžiaus tarsnyje įgyja vis didesnę savarankiškumo lygį funkcionuoti visuomenėje kaip savarankiškas teisių subjektas (Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Vaiko teisių pripažinimas ir siekimas, kad jis jomis naudotųsi, yra visos šeimos teisių ir galimybių stiprinimas. Tuo siekiama ne padidinti vaikų teises, bet sukurti visuomenės požiūrį, kad vaikai gali naudotis savo teisėmis. Ir tai nėra blogas ar kitų teises menkinantis reiškinys. Vaiko teisių pripažinimą reikia priimti kaip visos šeimos stiprinimo procesą ir suprasti, kad vaiko ir suaugusio asmens teisės yra vienodai svarbios (Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Vaiko sąvoka įvairiuose dokumentuose yra apibrėžiama siejant ją su amžiaus tarpsniu. LR teisės aktuose vaikas yra žmogus iki 18 metų, jei pagal tam tikrus teisės aktus pilnametystė nėra nustatyta anksčiau. Civilinėje teisėje pilnametystė yra 18 metų, nurodomas amžius

siejamas su civiliniu veiksniumu. Amžius yra išskiriamas į du tarpsnius iki 14 metų (neturintys veiksnumo) ir nuo 14 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnumą) (Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Vaikai pagal baudžiamuosius įstatymus atsako nuo šešiolikos metų, bet yra nustatytų atvejų, kai atsakomybė tenka nuo keturiolikos metų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, 2000, AR 2021-01-01). LR Konstitucijoje vaiko sąvoka nėra paašškinta, tačiau vartojamos *vaiko* ir *nepilnamečio* sąvokos. Vaiko teisinės apsaugos pradžia neapibrėžta, o pabaiga sutampa su aštuonioliktoju gimtadieniu, jeigu pagal įstatymus pilnametystė nėra pripažinta aksčiau (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, AR 2019-09-01). JT vaiko teisių konvencijos preambulėje yra užsiminta, kad vaikams yra reikalinga ypatinga apsauga iki ir po gimimo (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme taip pat numatyta, kad vaikams reikalinga sudaryti sąlygas būti sveikiems ir tinkamai vystytis iki gimimo ir po jo. Po gimimo momento vaikai įgyja galimybę dalyvauti visuomenės gyvenime (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, AR 2021-03-01).

Mokslinėje literatūroje vaiko sąvoka apibrėžiama skirtingai. Kairienė (cit. pagal Žukauskienė, 2012) aprašė psichologijoje išskiriamus vaiko amžiaus tarpsnius: kūdikystės (iki kol išmokstama vaikščioti), ankstyvosios (iki 7 metų), vidurinėsios (7–11 metų) vaikystės, paauglystės (12-18 metų) gyvenimo etapai. Edukologijoje pateikiamas dar kitoks vaikystės tarpsnių išdėstymas: bręstantis (iki 12 metų), paauglystė (11-15 metų) ir jaunystė (15-22 metų) (Kairienė, 2013). Tačiau vaiko amžiumi apibrėžti vaiko statusą ir gebėjimą dalyvauti sprendžiant su juo susijusius klausimus bei užtikrinti ir ginti savo teises nėra tikslinga. Dėl to, kad kiekvienas vaikas yra individualus ir jo sugebėjimas išsakyti savo nuomonę, dalyvauti užtikrinant ir ginant savo teises negali būti apibrėžtas amžiaus tarpsniu. Tai turėtų būti sprendžiama individualiai, atsižvelgiant į vaiko raidą (Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Apibendrinant galima būtų pabrėžti, kad vaikai yra asmenys iki 18 metų, jei pilnametystė nėra nustatyta aksčiau. Kiekvienas vaikas yra unikali asmenybė, kuriai turi būti suteikiamas ypatingas dėmesys ir pagalba naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis. Nes vaikystės laikotarpis yra skirtas išsiugdyti savarankiškumą, kuris suteikia galimybes pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje. Psichologijoje ir edukologijoje yra išskiriami vaiko amžiaus tarpsniai, tačiau jais remtis galima tik preliminariai – visapusiškai pritaikyti konkrečiam vaikui negalima, nes reikia nepamiršti, kad vaikas yra individuali asmenybė.

2. VAIKO KAIP TEISIŲ TURĖTOJO IR AKTYVAUS DALYVIO UŽTIKRINANT IR GINANT SAVO TEISES SITUACIJA LIETUVOJE

2.1 Vaikų įgalinimo naudotis savo teisėmis prielaidos

Norint apžvelgti, nuo kada vaiko teisės visuomenėje buvo pripažintos, svarbu visapusiškai išnagrinėti reglamentuojamą dokumentuose vaiko teisių užtikrinimo politiką. XX amžiaus pradžioje atsirado vertinamasis požiūris į vaiko teises šeimoje ir visuomenėje. Tačiau pagrindinis lūžis vaiko teisių užtvirtinime įvyko JT organizacijai 1989 m. (įsigaliojo 1992 m.) priėmus vaiko teisių konvenciją. Prie jos prisijungė beveik visos pasaulio valstybės. Lietuva prie šios konvencijos prisijungė 1992 m. kovo 1 d., ratifikavo 1995 metų liepos 3 dieną (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). „Lietuva įsipareigojo kiekvienam vaikui garantuoti tokią apsaugą ir paramą, kuri kaip galima labiau atitiktų jo interesus ir teisių įgyvendinimą“ (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila, 2016, p. 209). JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo lygis rodo, koks yra visuomenės požiūris į vaiką. Būtent požiūris yra ypatingai svarbus vaiko teisių įgyvendinime, nes, kokių požiūriu mes žvelgsime į vaiką, jo teises, tokiu lygiu bus jos įgyvendintos. Vaiko teisės yra glaudžiai susijusios su žmogaus teisėmis jos yra neatskiriamos, nes vaikas taip pat yra žmogus. Tačiau jam yra reikalinga ypatinga apsauga ir pagalba naudojantis savo teisėmis (Dudaitė, Kairienė, 2017). JT vaiko teisių konvencija įvedė esminį pasikeitimą, susijusį su požiūriu į vaiką, jis tapo savarankiškas teisės subjektas ir aktyvus dalyvis užtikrinant ir ginant savo teises (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Ratifikavus JT vaiko teisių konvenciją, vaikas pripažintas kaip aktyvus teisės subjektas, bet tai neužtikrina tinkamo vaiko teisių įgyvendinimo. Vaikų teisių įgyvendinimas visų pirma priklauso nuo tėvų teisių ir pareigų, taip pat kitų asmenų ir įstaigų (Dudaitė, Kairienė, 2017). Taigi įgyvendinant vaiko teises yra svarbiausias valstybės ir visuomenės požiūris į vaiką, kaip į lygiavertį asmenį, tik reikalaujantį skirti daugiau apsaugos ir pagalbos kaštų. Kadangi vaiko teisių įgyvendinimas glaudžiai susijęs su kitais asmenimis, o ne pačiu vaiku, vaikams sudėtinga patiems užsitikrinti savo teises, jas turi užtikrinti tėvai, globėjai ir valstybė.

Principais tapę JT vaiko teisių konvencijos straipsniai grindžia vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą, jie yra ypatingi tuo, kad padeda suprasti visus kitus konvencijoje įvardintus straipsnius ir yra svarbūs įgyvendinant visas konvencijos nuostatas. Siekiant įsigilinti į vaikų įgalinimo aspektus, svarbu apžvelgti šių principų reikšmę įgalinimo procese (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Pirmuoju principu yra tapęs:

- **2 str. Diskriminacijos draudimas** – valstybė turi užtikrinti visiems vaikams lygias galimybes naudotis visomis JT vaiko teisių konvencijoje nurodomomis teisėmis be diskriminacijos (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

„Diskriminacija – bet kokio išskyrimo, izoliavimo, apribojimo arba privilegijos taikymas, bet kokiu pagrindu, tokiu kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, tikėjimas, politinės arba kitokios pažiūros, nacionalinė ar socialinė kilmė, turtinė padėtis, gimimas arba kita aplinkybė, siekiant panaikinti visas pripažintas, bet kurio žmogaus teises ir laisves, neleisti jomis naudotis ar jas įgyvendinti lygiomis teisėmis su kitais“ (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002, p. 15). Remiantis šiuo straipsniu, visi LR piliečiai, suaugusieji ir vaikai negali patirti jokios formos diskriminacijos. Konvencijos 2 straipsnyje įvardinta, kad valstybės dalyvės iki kol sueis vaikui 18 metų turi rūpintis vaiku, teikti ypatingą priežiūrą ir užtikrinti, kad būtų suteiktos visos konvencijoje įvardintos teisės be jokios diskriminacijos (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 4, 2003). Vaikais rūpintis yra tėvų pareiga ir atsakomybė, bet valstybė šioje vietoje taip pat turi turėti didelį indėlį. Ji turi pasirūpinti, kad nediskriminavimo principas atsispindėtų visuose dokumentuose, susijusiuose su vaikais, ir svarbu, kad būtų tiesiogiai taikomas visų sričių specialistų, dirbančių su vaikais (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 11, 2009). Taip pabrėžiama visuomenės atsakomybė už vaikų teises, o ypač tų vaikų, kurie yra patyrę ar patiria įvairių sunkumų savo gyvenime, dėl kurių yra dar sunkiau pasinaudoti savo teisėmis. Valstybė privalo apsaugoti vaiką nuo tėvų ar kitų asmenų galimų diskriminacijos formų ar bausmių. Ji atsakinga už kiekvieno vaiko augimą be jokios diskriminacijos, turint visiems vaikams lygias ir vienodas galimybes naudotis visomis JT vaiko teisių konvencijoje įvardintomis teisėmis (Dudaitė, Kairienė, 2017). Už vaikus atsakingi asmenys įgalindami vaikus turi remtis nediskriminavimo principu ir suteikti visiems vaikams lygias galimybes pasinaudoti visomis savo teisėmis ir laisvėmis. Diskriminacija yra pagrindas, kuris suteikia galimybę atsirasti įvairioms vaikų išnaudojimo galimybėms. Dėl šios priežasties reikia imtis priemonių, kurios panaikintų diskriminaciją ar mažintų jos atsiradimo riziką (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Taigi ypatingai svarbu, kad valstybė atkreiptų dėmesį į diskriminacijos žalą vaikams ir imtųsi reikiamų veiksmų šviesti visuomenę, kas leistų kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos naudotis savo teisėmis. Diskriminacijos mažinimas suteiktų vaikams geresnes sąlygas pasinaudoti savo galimybėmis ir tinkamai pasinaudoti savo teisėmis ir laisvėmis. Taip pat šiai situacijai gerinti yra būtina šviesti visuomenę šia tema ir kurti vieningą visuomenės požiūrį į vaiko teises ir jų įgyvendinimą.

Antruoju principu yra tapęs:

- **3 str. Svarbiausių vaiko interesų įgyvendinimas** – imantis, bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002, p. 27).

Kiekvienam vaikui pagal jo poreikius turi būti sudaryta tinkama apsauga ir globa, kuri atitinka geriausius vaiko interesus. Tuo privalo pasirūpinti vaiko tėvai, globėjai (rūpintojai) ar valstybė, tai yra jų pareiga (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Sprendžiant iškilusius klausimus susijusius su vaiku, turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus ne tik šiuo metu, bet turi būti apgalvojami vaiko interesai į ateitį, kaip tie sprendimai paveiks vaiką. Mūsų pareiga nepriimti tokių sprendimų, kurie vaikui vėliau gali sukelti sunkumų ar problemų. Reikia viską apgalvoti prieš priimant sprendimą. Vaikų interesai turi būti analizuojami individualiai, nes kiekvieno vaiko interesus sudaro objektyvios ir subjektyvios prielaidos (Dudaitė, Kairienė, 2017). Objektyvios – tai universalios prielaidos, kurios egzistuoja visiems vaikams, t.y. „sveika ir saugi aplinka, asmens neliečiamybė, stiprūs socialiniai ryšiai (su tėvais, artimaisiais, draugais), galimybė mokytis, ilsėtis, žaisti, lavinti gebėjimus, aktualizuoti save, išsaugoti žmogiškąjį orumą, laisvai reikšti pažiūras ir panašiai“ (Dudaitė, Kairienė, 2017, p. 82). Kiekvienam vaikui reikalingos sąlygos, kurios atspindi vaiko poreikius. Tačiau subjektyvios prielaidos yra unikalios kiekvienam vaikui, kas ir reikalauja individualaus vertinimo, kuriame būtina turi aktyviai dalyvauti pats vaikas, nes be jo konkrečių asmeninių ir aplinkos savybių mes negalėtume išsiaiškinti (Dudaitė, Kairienė, 2017). Vaikų geriausių interesų užtikrinimas turi remtis vaikų dalyvavimu sprendimų priėmimo procesuose, nes geriausius vaiko interesus išsiaiškinsime komunikuojant su vaiku, o tai prisideda prie vaikų įgalinimo. Negali būti sudaryti jokie kriterijai pagal amžių kas kam priklauso, turi būti atsižvelgiama į kiekvieno vaiko asmenybę ir atrandama, kas geriausia būtų tam vaikui. Svarbiausia yra nustatyti individualius interesus, juos įvertinti ir atrasti sprendimą, kuris geriausiai atitinka konkretaus vaiko interesus.

JT vaiko teisių komiteto bendruosiuose komentaruose yra pabrėžiama, kad svarbu nagrinėti kiekvieno vaiko interesus, bet būna atvejų, kai reikia išsiaiškinti vaikų grupės geriausius interesus. Vaikų grupės interesai nustatomi kaip ir individualūs vaikų interesai. Tai yra ypatingai svarbus aspektas kalbant apie pažeidžiamiausias vaikų grupes (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 12, 2009). Tarp šių grupių patenka ir vaikai gyvenantys bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Svarbu išsiaiškinti šiuose namuose gyvenančių vaikų geriausius interesus, nes būtent šie vaikai yra patyrę daugiausiai sunkumų ir jiems yra sunku tinkamai užtikrinti savo teises visuomenėje. Jiems yra reikalinga ypatinga pagalba įgalinant juos pasinaudoti savo teisėmis ir laisvėmis. Šis principas pabrėžia svarbą išsiaiškinti, kaip bendruomeniniuose vaikų globos namuose patenkinami vaikų poreikiai,

užtikrinamas tinkamas vaikų ugdymas, vaiko teisių įgyvendinimas ir vaikų įgalinimas naudotis jomis. Visada svarbu atsižvelgti į vaikų grupės ir kiekvieno vaiko individualiai geriausias interesus, nes tai, kas tinka didžiajai daliai, gali netikti kažkuriam vaikui pagal jo poreikius, ir į tai turi būti atsižvelgta.

Trečiuoju principu tapęs:

- **6 str. Vaiko teisė į gyvybę, gyvenimą ir sveiką vystymąsi** – turi būti sudarytos visos reikalingos sąlygos, kad vaikas galėtų sveikai vystytis (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

Šis straipsnis virtęs principu apima vaiko raidos procesus – fizinį, protinį, dvasinį, psichologinį, dorovinį ir socialinį. Už šiuos procesus visų pirma yra atsakingi tėvai, o jau vėliau, jei jie tuo nepasirūpina, už tai yra atsakingi globėjai (rūpintojai) ir valstybė. Pagal konvenciją geriausiai šiuos aspektus išpildyti galima šeimoje, nes ji atitinka geriausias visapusiško vaiko vystymosi sąlygas (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Dėl šios priežasties, kai vaikas dėl susiklosčiusių priežasčių negali augti savo biologinėje šeimoje, pagal CK vaiko globos (rūpybos) nustatymo principus, vaiko globa (rūpyba) šeimoje yra išskiriamia kaip prioritetinga (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Tačiau yra atvejų, kai vaikai apgyvendinami institucinėje globoje ir tai skatina užtikrinti kuo geriausias sąlygas vaikams vystytis ne tik šeimoje, bet ir institucinėje globoje. Dėl šios priežasties vyksta įvairios reformos, viena iš jų – tai bendruomeninių vaikų globos namų steigimas. Ši reforma skatina šeimos modelio atsiradimą institucinėje globoje, kas vaikams suteikia geresnes sąlygas gyventi ir vystytis (Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014, AR 2020-12-08). Šis principas pabrėžia ne tik tinkamų sąlygų sudarymą vaikui augti ir vystytis sveikai, bet pabrėžia ir jo apsaugos užtikrinimą nuo bet kokios formos smurto, žeminimo ar bausmių. Vaikams privalo būti sudarytos sąlygos sveikai vystytis, augti saugioje aplinkoje. Šias sąlygas būtina įgyvendinti, kad vaikams būtų užtikrintos visos jiems priklausančios teisės (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Prie šio principo tinkamo įgyvendinimo prisideda ir visų formų smurto prieš vaiką uždraudimas. Lietuvoje visų rūšių smurtą uždraudė 2017 m. – tai dar vienas žingsnis link geriausių vaiko teisių užtikrinimo (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, AR 2021-03-01).

Ketvirtuoju principu tapęs:

- **12 str. Teisė laisvai reikšti savo nuomonę ir pažiūras** – turi būti sudaromos sąlygos vaikui pagal jo galimybes išsakyti savo nuomonę, dalyvauti sprendžiant iškilusias

problemas ir priimant su juo susijusius sprendimus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

Šis principas yra besąlygiškai svarbus, nes jis įvardina svarbų aspektą, kuris Lietuvoje yra menkai praktikuojamas – tai vaiko dalyvavimas sprendžiant su juo susijusius aspektus. Šiuo straipsniu pabrėžiama, kad kiekvienas vaikas, kuris geba išreikšti savo pažiūras, turi būti išklašytas diskutuojant su juo susijusiais klausimais (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 12, 2009). Amžiaus tarpsnis nuo, kurio vaikas galėtų išreikšti savo nuomonę, nėra apibrėžtas. JT vaiko teisių komitetas ragina amžiaus tarpsnio ir nenustatinėti, o spręsti individualiai ir įžvelgti vaiko galimybes išsakyti savo nuomonę. Nuomonės išreiškimas nebūtinai turi būti žodinis. Reikia pripažinti ir nežodinį nuomonės išreiškimą, nes net ir žodžiu negalintys išsakyti savo požiūrio vaikai gali kitomis priemonėmis parodyti savo supratimą ir pasirinkimą. Tai – žaidimai, kūno kalba, veido išraiška, piešimas (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 12, 2009). Įtraukti vaiką į sprendimų priėmimą yra būtina. Svarbu išklašyti vaiką, kiek įmanoma, atsižvelgti į jo nuomonę, diskutuoti su juo ir paaiškinti jam suprantamai pagal jo amžiaus tarpsnį priimtą sprendimą. Vaiko išsakytai nuomonei pagal tai, kiek aiškiai ir savarankiškai ji suformuluota, turi būti skiriamas didelis dėmesys (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 12, 2009). Net jeigu vaikas dar mažas (tarkim, neseniai pradėjęs kalbėti), reikia suteikti jam galimybę išsakyti savo nuomonę. Tėvų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų pareiga yra domėtis vaiko nuomone, nes vaikas tik dalyvaudamas šeimos ir visuomenės gyvenime gali įgyvendinti savo teises ir mokytis gyventi savarankiškai (Dudaitė, Kairienė, 2017).

Tačiau ši teisė nėra įpareigojimas, vaikas gali pats apsispręsti, ar jis nori išreikšti savo požiūrį ar ne, tai negali būti prievolė, nes tai pažeistų vaiko laisvo apsisprendimo teisę (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 12, 2009). Šio principo įgyvendinimui labai svarbi tinkama aplinka, kurioje vyrauja pasitikėjimu grįsti santykiai, informacijos dalijimusi, išklašymu ir patarimais, kurie geriausiai užtikrina vaiko interesus. Ši aplinka gali sudaryti sąlygas, kad kiekvienas vaikas turėtų tinkamas sąlygas lygiomis teisėmis dalyvauti su juo susijusių sprendimų priėmimo procesuose (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 4, 2003). Taigi labai svarbu išklašyti vaiką ir rodyti pagarbą jo išsakytai nuomonei. Svarbu ne tik išklašyti, bet ir atsižvelgti į vaiko išsakytą nuomonę, jei dėl kažkokių priežasčių to neįmanoma padaryti, tai vaikui tai turi būti paaiškinta jam suprantama forma.

JT vaiko teisių konvencijos 13 straipsnis nepriskiriamas prie principų, bet jis yra glaudžiai susijęs su jais ir yra svarbus paminėti, nes jis pabrėžia ne tik laisvę reikšti nuomonę, bet ir laisvę ieškoti įvairių formų informacijos, dalintis su kitais savo turima informacija. Tai

vaikams suteikia galimybes tobulėti visapusiškai (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

- **13 str. Vaikas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę;** todėl ši teisė apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją ir idėjas nepaisant sienų – žodine rašytine arba spausdinta forma, meno kūriniais arba kitais vaiko pasirinktais būdais (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

Taigi nors JT vaiko teisių konvencijoje įrašyti straipsniai yra išskirti kaip principai, reikia pabrėžti, kad visa konvencija yra vientisa. Kiekvienas straipsnis vienas kitą papildo minėti principai tarpusavyje susiję ir negali būti užtikrinami atskirai, o turi būti užtikrinami kartu. Konvencijoje išskirti straipsniai yra bendra visuma, kurios negalima vertinti ir vykdyti atskirai, jie turi būti įgyvendinami visi kartu. Šis tarptautinis dokumentas yra svarbus norint užtikrinti vaikų teises ir geriausius interesus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Tačiau reikia pabrėžti, kad JT vaiko teisių konvencijos priėmimas nepakeitė visuomenės požiūrio į vaiko teises. Problemos, susijusios su JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimu, prasidėjo ratifikavus šią konvenciją, ir tęsiasi iki šiol, nors jos egzistavimas Lietuvoje kopija į trečiąjį dešimtmetį. Viena iš pagrindinių problemų vis dar išlieka netinkamas – vaiko teisių ir pareigų sampratos suvokimas visuomenėje (Kairienė, 2017). Šios problemos egzistavimas paveikia JT vaiko teisių konvencijos paskirties supratimą bei tinkamą ir efektyvų įgyvendinimą, kadangi netiksliai ir ne visi vienodai suvokia šį dokumentą, kyla sunkumų norint tinkamai užtikrinti vaikų teises. Visuomenė pasigenda vaiko teisių konvencijoje, vaiko pareigų, kurios nėra net paminėtos šioje sutartyje. Joje įvardintos tik tėvų, globėjų ir valstybės pareigos vaiko atžvilgiu (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Daugeliui pasidaro keista, kad nėra įvardintų vaiko pareigų, galima dažnai išgirsti populiarų posakį „vaikai puikiai žino savo teises, bet nežino pareigų“ (Kairienė, 2017, p. 130). Sušvelninti požiūrį dėl vaikų pareigų neįvardijimo JT vaiko teisių konvencijoje buvo imtasi priemonių ir jas įvardijo LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, AR 2021-03-01). Tačiau tai situacijos beveik nepakeitė, nes pareigos įvardintos jau ne vienerius metus, bet vis dar neretai išgirstamas minėtas posakis, kad vaikai puikiai žino tik savo teises. Taigi JT vaiko teisių konvencijoje yra detalios įvardintos vaikų teisės, kurios turi būti vaikams užtikrinamos nuo gimimo, bet šio dokumento priėmimas Lietuvoje neužtikrino geriausių vaiko teisių ir interesų užtikrinimo.

Lietuvoje pagrindinis dokumentas yra LR Konstitucija, kuri reglamentuoja pagrindinius žmonių gyvenimo aspektus Lietuvoje. Vienas iš svarbių aspektų yra vaikai. Konstitucijoje 38 straipsnyje įvardinta, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. 39 straipsnyje teigiama, kad nepilnamečius vaikus turi ginti įstatymai. Įstatymai

vaikus gina nuo visų, vaikai netgi turi teisę kreiptis į teismą dėl to, kad tėvai pažeidžia jų teises (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, AR 2019-09-01).

Konstitucija reglamentuoja vaiko teisių užtikrinimo ir gynimo svarbą, bet plačiau apie vaikų teises ir jų užtikrinimą kalbama kitame dokumente – LR civiliniame kodekse. Lietuvoje LR civilinis kodeksas yra pagrindinis dokumentas, kuris nustato civilinius teisinius santykius ir numato vaikams priklausančias teises. Analizuojant vaikų įgalinimo temą, svarbu apžvelgti, kokios teisės yra įtvirtintos šiame dokumente siekiant vaikų įgalinimo. CK 3.161 straipsnyje išskiriamos šios teisės:

„1. Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi bei sveikai vystytis ir nuo gimimo turėti vardą ir pavardę;

2. Vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams ar įstatymai nenumato ko kita;

3. Vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams;

4. Vaikai neturi nuosavybės teisės į tėvų turtą, o tėvai – į vaikų turtą. Vaikų turtinės teisės yra nustatytos šioje ir kitose šio kodekso knygose;

5. Vaikų, gimusių nesusituokusiems tėvams, ir vaikų, gimusių susituokusiems tėvams, teisės yra lygios;

6. Tėvams nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, vaikų teisės nesikeičia“ (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30).

Vaiko teisių užtikrinimas yra apibrėžtas 3.163 straipsnyje, kuris teigia, kad nepilnamečių vaikų teises užtikrina tėvai, o vaikų, kurie likę be tėvų globos, teises užtikrina priskirtas globėjas (rūpintojas). Jei nepilnametis įgyja visišką veiksnumą, savo teises nuo tada gina pats, kai tėvai ar globėjai (rūpintojai) pažeidžia vaikų teises, jų užtikrinimu pradeda rūpintis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Šis straipsnis nustato, kad visų pirma už vaiko teises yra atsakingi jį supantys asmenys, nes vaikas ne iš karto sugeba pats tuo pasirūpinti, jam yra reikalinga ypatinga apsauga ir pagalba. Kitas CK 3.164 straipsnis įteisina nepilnamečio vaiko dalyvavimo svarbą užtikrinant jo teises, kai vaikas sugeba pateikti savo suformuluotą atsakymą. Su vaiku susiję klausimai turi būti priimami kartu su vaiku, bendraujant tiesiogiai ar per atstovą. Būtina atsižvelgti į vaiko nuomonę ir užtikrinti geriausius vaiko interesus. Jeigu, vaiko nuomone, tėvai pažeidinėja jo teises, jis gali kreiptis į valstybės vaiko teisių ir įvaikinimo tarnybą, o nuo keturiolikos metų ir į teismą (Lietuvos Respublikos

civilinis kodeksas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). CK nustato keletą vaikų teisių, kurios jiems priklauso, bet plačiau vaiko teisės, jų užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra reglamentuojamos LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Šis įstatymas užima svarbią poziciją vaiko teisių įgalinimo temoje, nes jis apima tėvų, globėjų (rūpintojų) atsakomybės ir galimybių stiprinimą. Tai ypatingai svarbu, nes būtent jie privalo įgalinti vaikus ir suteikti jiems žinias, kaip būtent naudotis savo teisėmis. Požiūris į vaiko teises, jų dalyvavimo galimybes užima reikšmingą pozicija vaikų įgalinimo temoje. Šis įstatymas remiasi JT vaiko teisių konvencija, kuri yra pamatinis dokumentas užtikrinantis vaiko teises (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, AR 2021-03-01). Tai įrodo, kad valstybės požiūris į vaikus, priimant LR įstatymus, vadovaujasi tinkamu požiūriu, kad vaikas yra aktyvus teisių subjektas. Tačiau žvelgiant į vykdomąją pusę matomas neatitikimas su deklaruojama įstatymuose situacija. Praktikoje matome, kad vaikams nėra sudaromos sąlygos aktyviai dalyvauti sprendžiant su jais susijusius klausimus. Vaiko teisių įgyvendinimas susiduria su įvairiais sunkumais. Pastebima, kad į vaikų dalyvavimą sprendimų priėmimo procesuose žiūrima aplaidžiai, šios teisės įgyvendinimui neskiriamas tinkamas dėmesys. Ypatingai tai pajaučia vaikai, kurie turi elgesio problemų, nes požiūris į šiuos vaikus yra neigiamas. Dėl šios priežasties nesitengiami jų išklaudyti, į juos žvelgiama kaip į asmenis keliančius rūpestį, o ne kaip į asmenis, kuriems yra reikalinga specialioji pagalba. Požiūris į vaikus dar vis akcentuoja tai, kad ne visi pripažįsta vaikus kaip aktyvius teisių turėtojus (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaita, 2021). Reikia kurti aplinką, gerbiančią vaiko teises ir skatinančią reikšti jas, tokią aplinką, kuri ugdo vaiko gebėjimus pasinaudoti savo teisėmis ir laisvėmis (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 12 2009).

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą, išsiaiškinta, kad pamatinis vaiko teisių užtikrinimo dokumentas yra JT vaiko teisių konvencija (1989), kurioje detalai yra įvardintos pagrindinės vaiko teisės. Pamatiniai JT vaiko teisių konvencijos straipsniai 2 straipsnis – diskriminacijos draudimas, 3 straipsnis – svarbiausių vaiko interesų įgyvendinimas, 6 straipsnis – vaiko teisė į gyvybę, gyvenimą ir sveiką vystymąsi ir 12 straipsnis – teisė laisvai reikšti savo nuomonę ir pažiūras, tapo kaip vaiko teisių užtikrinimo principai, kuriais grindžiama vaiko teisių apsauga. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad JT vaiko teisių konvencija yra vientisa ir vadovautis ja reikia visa. Kadangi Lietuva ratifikavo JT vaiko teisių konvenciją, pagal šį dokumentą yra priimti ir kiti LR reglamentuoti dokumentai, kurie užtikrina tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą. Lietuvoje JT vaiko teisių konvencijos svarbą pabrėžia LR Konstitucija, civilinis kodeksas ir kiti Lietuvos valstybėje reglamentuoti dokumentai. Tačiau vaiko teisių tinkamam

užtikrinimui įtaką turi ne tik šie dokumentai, tai priklauso ir nuo žmonių požiūrio į vaikus. Taigi svarbus aspektas vaiko teisių užtikrinime išlieka visuomenės švietimas vaiko teisių tema.

2.2 Metodai, kuriais vadovaujantis galime įgalinti vaikus naudotis savo teisėmis

Vaikai yra teisių turėtojai kaip ir suaugę asmenys, tik jiems yra reikalinga ypatinga pagalba išmokstant jomis naudotis. Vaikus reikia šviesti žmogaus teisių klausimais, kad jie suprastų jų reikšmę. Švietimas žmogaus teisių klausimais turi būti pilnavertiškas ir trukti visą gyvenimą. Viso to jie turėtų išmokti pasitelkę stebėjimo metodą namuose, mokykloje ir bendruomenėje (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 1, 2001). Tai ypatingai svarbu vaikams, kurie turi iki pilnametystės išmokti savarankiškai funkcionuoti visuomenėje (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Tačiau, kad vaikai visapusiškai išmanytų žmogaus (vaikų) teises, kasdieniame gyvenime turi atsispindėti jų vertybės (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 1, 2001). Vaikų įgalinimas ypatingai priklauso nuo aplinkos, kurioje gyvena vaikai, ir kokios motyvacijos vedami kiti asmenys organizuoja jų veiklą bei skatina palankias sąlygas ugdytis žmogaus (vaikų) teisėms. Norint įgyvendinti vaiko teises, svarbus vaiko demokratiškas dalyvavimas priimančiam sprendimui – tai vaikui leidžia visapusiškai atsiskleisti, tapti svarbiu savo aplinkoje. Siekiant, kad vaikas išsiugdytų savarankiškumą iki pilnametystės svarbu vaiką įtraukti į sprendimų priėmimo procesus ir atsižvelgti į jų išsakytą nuomonę (Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaita, 2021). Vaiko savarankiškumo mokymasis turi vykti visą vaikystės laikotarpį, jis turi pajusti savo indėlį sprendimų priėmime, atsakomybę už juos ir jų pasekmes. Tik patyręs visa tai vaikas galės pasiruošti savarankiškam sprendimų priėmimui (Danner, Jonynienė, 2012). Svarbiausias tikslas įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis yra išugdyti vaikų savarankiškumą visose gyvenimo srityse, kuris turi būti ugdomas visa vaikystės laikotarpį, palaipsniui pagal vaiko gebėjimus. Vaikų įgalinimo etape yra svarbus požiūris į vaiką, nes teisių užtikrinimas, mokymas jomis naudotis ir savarankiškumo ugdymas priklauso nuo juos supančių žmonių. Aplinka, kurioje vaikas gyvena turi skatinti vaiką reikšti savo pažiūras. Vaikų dalyvavimas turi vykti nuolat, bendradarbiaujant vaikui su suaugusiu asmeniu (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaita, 2021). Pagal L. Dreikurs (2000) svarbu, kad su vaiku būtų bendraujama kaip su lygiaverčiu dalyviu, išklausant ir gerbiant jo nuomonę, nemenkinant vaiko, o gerbiant jo žmogaus teises. Būtina skatinti vaiko savarankiškumą ir gebėjimą rinktis (Antanėlytė, 2012). Tačiau praktikoje egzistuoja situacija, kai vaiko dalyvavimas traktuojamas kaip eigos

apsunkinimas. Tai nėra tinkamai vertinama ir vaikų nuomonė dažnai priimama netinkamai. Sprendimų priėmimo procese bendradarbiavimas su vaikais nevyksta, kas lemia sudėtingą situaciją siekiant vaikų įgalinimo pasinaudoti savo teisėmis. Lietuvoje egzistuoja didelė problema tarp deklaruojamos dokumentuose ir vykdomos vaiko teisių apsaugos. Dokumentuose dažniausiai vaikų teisės aprašytos atsižvelgiant į JT vaiko teisių konvenciją, bet įgyvendinimas dažnai tuo nesivadovauja (Tamutienė, 2018). Taip yra dėl pagrindinio vaiko teisių užtikrintojų – žmogaus, nes nuo kiekvieno asmens priklauso, koku požiūriu vadovaudamiesi bendrausime ir dirbsime su vaikais.

Vaikų įgalinimo procese yra svarbus į vaiką orientuotas požiūris, kuris susidaro iš šių veiksmų:

- atsižvelgimo į vaiko poreikius ir interesus;
- sprendimų priėmimo atsižvelgiant į vaiko gerovę ir saugumą;
- aktyvaus vaiko įtraukimo dalyvauti sprendimo priėmimo procesuose (Tamutienė, 2018, p. 26).

Asmenys, kurie rūpinasi vaiko teisių įgyvendinimu turi domėtis vaiko nuomone įvairiais klausimais. Reikia įvairiais būdais skatinti vaiką tinkamai reikšti savo nuomonę. Turi būti kuriami įvairūs mechanizmai, kurie skatina vaiką išsakyti savo požiūrį, o ne atvirksčiai. Visų pirma, reikia skatinti išsakyti savo nuomonę, o antras žingsnis – kiek įmanoma atsižvelgti į vaiko išsakytą nuomonę ir priimti sprendimus, siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus. Vaikai teisę reikšti savo nuomonę laiko viena reikšmingiausių, patys vaikai nori reikšti savo nuomonę, jie nori dalyvauti sprendžiant su juo susijusius klausimus (Dudaitė, Kairienė, 2017). Kiekvienas vaikas turi savo nuomonę sprendžiamu klausimu, bet svarbu mokėti tinkamai ją išklausti ir priimti. Net ir patys mažiausieji gali pasisakyti įvairiais klausimais, nes būtent taip jie mokosi būti aktyviais visuomenės nariais, negalima slopinti vaikų noro įsitraukti į sprendimų priėmimą. Vaikams yra svarbu dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, jie šią teisę laiko viena svarbiausių, nes jiems yra smagu jaustis svarbiais ir diskutuoti su suaugusiais. Vaikai nori būti išklausti, nes tai yra jų teisė, tokiu būdu jie mokosi ir ruošiasi savarankiškam gyvenimui. Vaiką svarbu išklausti visuose sprendimo priėmimo procesuose pradedant nuo kasdinių, šeimos rutinos klausimų, baigiant balsavimo teise. Daugelis šalių siekia to, kad vaikai kuo daugiau įsitrauktų į socialinį gyvenimą (Valackienė, Kairienė, 2019). Tačiau požiūrio orientuoto į vaiką vis dar pasigendama praktikoje. Dažniausiai šeimoje iškilusios problemos yra sprendžiamos su suaugusiais – vaikai ignoruojami ir neįtraukiami į problemų sprendimo procesą. Nors yra skiriami specialistai darbui su šeima ir visos šeimos gyvenimo gerinimui, dažnai darbas vyksta tik su tėvais arba vienu iš jų, neskiriant laiko išklausti vaiką, įtraukti jį į šeimos problemų sprendimą (Tamutienė, 2018). Pabrėžiama, kad už vaiko teisių įgyvendinimą

pirmiausia yra atsakinga šeima, bet kai ji susiduria su sunkumais ir pati negali pilnai atlikti savo funkcijų, į pagalbą šeimai ateina įvairūs specialistai. Jie turėtų nepamiršti vaikų sprenddami šeimos problemas.

Kiekvienas vaikas turi teisę į mokslą, ši teisė turi būti įgyvendinama taip, kad vaikas įgytų gyvenimiškų ir naudojimosi savo teisėmis įgūdžių (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, p. 143). LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 8 straipsnyje yra apibrėžta vaiko teisė į mokslą. Šią teisę taip pat apibrėžia LR Konstitucija, LR švietimo įstatymas, kiti įstatymai ir teisės aktai (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, AR 2021-03-01). Nors ši teisė yra plačiai aprašyta įvairiuose įstatymuose, bet žvelgiant į mokyklose organizuojamą veiklą pastebima, kad jose nesudaromos vaikams pilnaverčio bendruomenės nario sąlygos. Taisyklės kuriamos tik jiems, o ne visai mokyklos bendruomenei. Tai lemia vaikų priešinimąsi taisyklėms, nes jie nesijaučia visaverčiais bendruomenės nariais (Kairienė, 2017). Norint, kad vaikai teigiamai priimtų taisykles ir mokyklos veikla vyktų sklandžiai, yra būtina vaikus priimti kaip lygiaverčius, aktyvius dalyvius, kaip yra apibrėžta JT vaiko teisių konvencijoje (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaita, 2021). Taisyklių nukreipimas vien tik į mokinius sukelia kitas problemas, vaikai nežino kitiems egzistuojančių taisyklių, atsakomybių, dėl šių prižasčių vaikai nežino, kur kreiptis iškilus problemoms, o tai lemia, kad jie negali veikti aktyviai ir sąmoningai užsitikrinant ir ginant savo teises (Kairienė, 2017). Taigi analizuojant mokyklos požiūrį į vaiką, matoma, kad mokykloje sprendimai vis dar priimami nesitariant su vaikais ir neišklausant jų nuomonės. Sprendimai priimti nesitarus sudaro galimybes atsirasti nesutarimams ir nepasitenkinimams tarp įvairių asmenų grupių. Vienai iš grupių priklauso vaikai ir, kadangi jie neišklausomi ir su jais nesitariama, bendraujant su jais kyla sunkumų. Jie nesijaučia įtraukti į bendruomenę ir jiems sunku atlikti jiems primetamas veikimo galimybes. Vaikams nėra sudarytos sąlygos reikšti savo nuomonės, dalyvauti sprendžiant su juo susijusius klausimus kaip nurodyta JT vaiko teisių konvencijoje (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Vaikams dalyvauti mokyklos gyvenime dažniausiai sudaromos galimybės tik klasės arba individualiu lygiu. Į svarbesnių mokyklos sprendimų procesus jie neįtraukiami (Valackienė, Kairienė, 2019). JT vaiko teisių konvencijos 29 straipsnis pabrėžia, kad vaikas mokykloje turi ugdytis ne tik formaliai, bet ir tobulėti gyvenimiškose situacijose, kurios suteiktų galimybę pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje. Tai reiškia, kad yra svarbus vaikų aktyvus įsitraukimas į mokyklos gyvenimą, nes tai ugdo vaikus savarankiškam gyvenimui (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, 2018, p. 6). Mokykla funkcionuotų pagal vaiko teisių tinkamą įgyvendinimą tik tada, kai santykiai būtų abipusiai ir aktyviai dalyvautų abi šalys – mokykla ir mokinys, mokytojas ir mokinys. Vaikams visada turi būti sudarytos

sąlygos reikšti savo nuomonę tokiomis priemonėmis, kokiomis jie sugeba (Valackienė, Kairienė, 2019). Vaikai, atkeliavę į mokyklą nepraranda savo žmogaus teisių. Jų dalyvavimas mokyklos gyvenime, savo nuomonės reiškimas turi būti skatinamas kaip mokymosi ir įgalinimo naudotis savo teisėmis procesas. Vaikai mokykloje ruošiasi savarankiškam gyvenimui, jie tampa bendruomenės dalis ir nuo pirmų mokykloje dienų turėtų įsitraukti į mokyklos sprendimų priėmimo procesus. Mokykloje ugdomi vaikai taps visuomenės formuotojais, būtent todėl jie ir turi teisę dalyvauti mokyklos gyvenime, kad pasirengtų savarankiškiems sprendimų priėmimams ateityje. Šiuos gebėjimus gali įgyti patys vaikai tik mokydami, praktiškai priimdami sprendimus, išgyvendami rezultatus ir juos apmąstydami (Valackienė, Kairienė, 2019). Vaikų kasdieniame gyvenime turi atsispindėti vaiko žmogaus teisėmis pagrįstas gyvenimas. Vaikai geriausiai mokosi iš pavyzdžių ir asmeninės patirties. Jie turi išmokti dalyvauti sprendimo priėmimo procesuose ir pasiruošti aktyviam gyvenimui visuomenėje (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, 2018, p. 10). Taigi vaikas mokykloje, namuose, bet kurioje įstaigoje išlieka aktyvus teisių turėtojas ir dalyvis. Svarbu ugdyti vaikų gebėjimą dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose.

Lietuvoje į vaiką orientuoto požiūrio trūkumas egzistuoja visuose su vaiko apsauga susijusiuose etapuose. Taip pat ir vaikų įgalinime naudotis savo teisėmis, nes jie nelaikomi pilnaverčiais asmenimis, kurie turi savo teises. Vaikai dažniausiai lieka ignoruojami sprendžiant iškilusias problemas, nesivarginama su jais to aptarti (Tamutienė, 2018). Norint atrasti susijusių su vaikais klausimų sprendimus geriausiai atliepiančius būtent vaikų interesus, svarbiausia sudaryti sąlygas vaikams išsakyti savo nuomonę, ją gerbti. Vaiko teisių gerbimas yra ypatingai svarbus norint priimti sprendimus, kurie geriausiai atitinka vaiko interesus (Stripeikienė, 2017). Dažniausiai vaikų nėra klausama jų nuomonė, kaip jie jaučiasi ar kokios problemos juos slegia. Jie nemokomi su problemomis susidoroti, imtis veiksmų ginčijančių jų teises ar mokančių patiemis tas teises apsaugoti. Vaikų patirtys atskleidžia, kad jie neišklausomi, tik kartais būna atvejų, kai jų klausama, kaip jie jaučiasi, tačiau nėra sudaroma saugi aplinka vaikui išsakyti savo mintis ir nuomonę (Tamutienė, 2018). Taigi svarbus aspektas yra mūsų visuomenėje suprasti ir priimti aktualią šių dienų sąvoka, kad vaikai nuo pat gimimo momento yra aktyvūs teisių turėtojai ir subjektai.

Vaikų įgalinimas yra svarbus procesas siekiant pilnavertiško vaikų savarankiškumo visuomenėje sulaukus pilnametystės. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrajame komentare nr. 2 pabrėžiama tai, kad vaikų ir žmogaus teisėms reikalinga apsauga, kuria siekiama kurti aplinką, kurioje visi asmenys gali pasinaudoti savo teisėmis. Komitetas skatina kurti institucijas saugančias žmogaus ir vaikų teises, bet pabrėžia, kad būtent vaikų teisėms reikalingas ypatingas dėmesys. Dėl to, kad vaikai yra labiau pažeidžiami dėl savo vystymosi,

jie dar tik mokosi gyventi savarankiškai ir atstovauti savo interesams. Visuomenėje dar vis neatsižvelgiama į jų nuomonę, o tai sukelia sunkumų vaikams išsakant ją. Vaikai dar negali balsuoti ir dažnai kyla sunkumų teisiniuose procesuose, jei patys nori apginti savo interesus ir teises (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, 2018, p. 16). Taigi reiktų pabrėžti, kad vaikus ginančios institucijos yra svarbios, nepaisant to, kur vaikas gyvena, šeimoje, institucijoje, su biologiniais tėvais ar ne, turi būti stebima situacija, būtina suteikti pagalbą visiems vaikams. Kiekvienas vaikas turi žinoti, kur gali kreiptis pagalbos ir kas jam tikrai padės, kai iškilus problemų užtikrinant jo interesus bei atstovaujant ir ginant jo teises. Lietuvoje yra įsteigta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Jos pagrindinis tikslas yra ginti vaikų teises ir laisves ir siekti, kad visi vaikai galėtų naudotis visomis savo teisėmis, kurios apibrėžtos JT vaiko teisių konvencijoje ir kituose teisės aktuose (LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2019). JT vaiko teisių komiteto bendruosiuose komentaruose pabrėžiama, kad visiems vaikams ši įstaiga geografiškai ir fiziškai turi būti prieinama. Svarbu, kad vaikai žinotų, kad egzistuoja tokia įstaiga ir žinotų paprastą būdą, kuriuo galėtų į ją kreiptis. Kalbant apie vaikus, akcentuojama, kad vaikams, kurie yra susidūrę su gyvenimo sunkumais, kurie atsidūrę sunkioje padėtyje, tai yra – globojami vaikai, sulaikyti vaikai, mažumoms ir vietinių gyventojų grupėms priklausantys vaikai, neįgalūs vaikai, skurde gyvenantys vaikai, vaikai pabėgėliai ir migrantai, gatvės vaikai ir vaikai, kurie turi specialiųjų poreikių kultūros, kalbos, sveikatos ir švietimo srityse, – būtent jiems yra svarbu visada galėti pasiekti šios įstaigos pagalbą ir kad ta pagalba jiems būtų suteikta (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, 2018, p. 18). Taigi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga turi bendrauti su visomis įstaigomis ir asmenimis, kurie yra susiję su vaikais, taip pat turi bendrauti su pačiais vaikais, kad galėtų užtikrinti vaiko teisių apsaugą ir skatintų visuomenės teigiamą požiūrį į vaikų nuomonę, teises ir interesų svarbą.

Apibendrinant galima būtų paminėti, kad vaiko teisių užtikrinime egzistuoja nemažai problemų, tai lemia skirtingas žmonių požiūris į vaikus jų teises ir galimybes funkcionuoti visuomenėje. Vis dar yra išlikęs požiūris į vaiką kaip visavertį visuomenės narį trūkumas. Nuo vaiką supančių asmenų priklauso jo galimybės ugdytis savarankiškam gyvenimui ir dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose. Visų pirma yra svarbu, kad vaikai stebėtų ir galėtų analizuoti visas iškilusias situacijas namuose, mokykloje ir kitose su jais susijusiuose bendruomenėse. Vaiko aplinka turi būti pavyzdys, kuris teikia galimybes šviesti žmogaus teisių klausimais. Ypatingai svarbu įtraukti vaiką į sprendimų priėmimo procesą, nes būtent taip jis turi įgyti visišką savarankiškumą iki pilnametystės. Tačiau iškyla įvairių problemų įvairiose sistemos dalyse šeimoje, mokykloje ar kitose bendruomenėse. Šios problemos kyla dėl skirtingo žmonių požiūrio, kuris ir lemia nevieningą vaiko teisių užtikrinimo politiką. Būtina šviesti visuomenę

šiuo aspektu, kad vyrautų vieningas požiūris į vaiką. Taip pat svarbu vaiką įgalinti įtraukiant jį į visus sprendimo procesus ir priimti jį kaip aktyvų ir svarbų visuomenės narį. Reikalinga sudaryti jiems vienodas sąlygas kaip ir kitiems bendruomenės nariams įtraukiant vaiką į socialinį gyvenimą.

3. INSTITUCINĖ VAIKŲ GLOBA, JOS FORMOS, RŪŠYS IR DAŽNIAUSIAI IŠSKYLANČIOS PROBLEMOS

3.1 Institucinė vaikų globa

Vaikai yra pažeidžiamiausia visuomenės grupė, o vaikai, kurie gyvena institucinėje globoje, yra labiausiai pažeidžiamiausia vaikų grupė (Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai, bendrasis komentaras nr. 13, 2011). Norint išanalizuoti jų galimybes naudotis savo teisėmis, reikia apžvelgti įstaigoje. Svarbu paminėti, kad vaiko globa yra „likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų institucinės globos tikslus ir kitą informaciją susijusią su organizuojama globa nustatyta tvarka patikėjimas fiziniam arba juridiniam asmeniui, kuris turi užtikrinti vaiko priežiūrą, auklėjimą ir ugdymą, sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas, atstovauti ir ginti jo teises bei teisėtus interesus, rengti vaiką savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje“ (Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Kadangi vaiko globa reikalauja ypatingos atsakomybės, nes ja yra teikiama pagalba pažeidžiamiausiems vaikams, yra išskeltas „pagrindinis vaiko globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai ir tinkamai augti, vystytis ir tobulėti. Šis tikslas įpareigoja globėją atsakingai vykdyti savo pareigas, užtikrinti vaikui saugumą, atpažinti bei tenkinti poreikius pagal vaiko amžių“ (Giedrimas ir kt., 2013, p. 12).

Šeima yra pagrindinė institucija, kuri yra atsakinga už vaiko teisių užtikrinimą ir apsaugą. Vaikas šeimoje iš savo tėvų mokosi visuomenei priimtinių taisyklių ir normų kiekvieną gyvenimo akimirką. Taip pat šeima rūpinasi vaiko savarankiškumo ugdymu bei saugumo jausmo užtikrinimu. Būna atvejų, kai šeima nesusitvarko su savo pareigomis vaikui, negeba jų ugdyti, todėl tuo pasirūpinti padeda kitos institucijos – mokykla, dienos centrai (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila, 2016). Tačiau yra atvejų, kai vaikas lieka be tėvų globos, tuomet jam valstybės priskiriama globa šeimoje, globos centre, šeimynoje ar institucijoje (Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Vaikų, likusių be tėvų, globos priskyrimas yra viena iš priemonių užtikrinanti vaikams jų teisių įgyvendinimą, galimybę vystytis, tobulėti ir ruoštis savarankiškam gyvenimui. Vaikams atsidūrus tokioje situacijoje, kai jie negali gyventi šeimoje su tėvais, globa yra būdas gyventi saugioje aplinkoje, turint galimybes augti ir tobulėti pagal savo amžiaus tarpsnį (Vitkauskas, 2010). JT vaiko teisių Konvencijos 20 straipsnis akcentuoja, kad tokie vaikai turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Viena iš atsakingų institucijų už vaikus negalinčius gyventi su

savo tėvais yra bendruomeniniai vaikų globos namai (BVGN). Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse 3.252 straipsnyje yra apibrėžtos vaiko globos (rūpybos) formos:

- 1) globa (rūpyba) šeimoje;
- 2) globa (rūpyba) šeimynoje;
- 3) globa (rūpyba) vaikų globos institucijoje (Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30).

Globos ir rūpybos nustatymas skiriasi pagal amžių: globa skiriama iki 14 metų, o rūpyba nuo 14 metų. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.252 straipsnį Lietuvoje yra reglamentuotos dvi globos (rūpybos) rūšys – laikina ir nuolatinė. Laikina globa suteikiama, kai vaikas turi galimybę grįžti į šeimą, o nuolatinė globa priskiriama vaikams, kurie negali grįžti į savo šeimą ir jie turi galimybę būti įvaikinti (Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30).

Analizuojant institucinę vaikų globą, išvelgiama įvairių sunkumų, kurie trukdo vaikams tinkamai ugdytis, siekti savarankiškumo, sulaukus pilnametystės amžiaus pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje, įgijus visišką civilinį veiksnumą. Valstybės kontrolės 2014 metų veiklos ataskaitoje (2015) pabrėžiama, kad vaikų globa organizuojama nevisiškai efektyviai, ne visada yra užtikrinami vaikų interesai ir tinkamai tenkinami jų poreikiai (Valstybės kontrolės 2014 metų veiklos ataskaita, 2015). Todėl yra aktualu išsiaiškinti, kaip bendruomeniniuose vaikų globos namuose sekasi įgalinti vaikus naudotis savo teisėmis, sudaryti tinkamas sąlygas jaustis saugiems, nes būtent ši įstaiga dirba su pažeidžiamiausiais vaikais visuomenėje. JT vaiko teisių konvencijoje yra pabrėžiama, kad vaikas kuris yra netekęs tėvų priežiūros turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Šie vaikai yra netekę biologinių tėvų globos, jie yra sužeisti, nes yra atskirti nuo jiems artimų žmonių, kurie turėjo jais rūpintis. Kai vaiku pasirūpinti tėvai negeba, tą turi atlikti valstybė, užtikrindama vaikui geriausias sąlygas. Svarbu vaikui užtikrinti saugią ir jo poreikius atitinkančią aplinką, kurioje jis gali augti ir vystytis. Vaiko globa yra organizuojama remiantis JT vaiko teisių konvencijoje ir LR civiliniame kodekse apibrėžtais vaiko globos organizavimo principais:

- 1) vaiko interesų pirmumas;
 - 2) pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus;
 - 3) vaiko globa (rūpyba) šeimoje;
 - 4) brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus;
- (Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo

įstatymas, 2000, AR 2021-01-23-2021-06-30). Taigi sprendžiant visus klausimus, susijusius su vaiku, yra svarbu tinkamai atstovauti vaiko interesams ir jų nepažeisti.

Šių dienų vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija pabrėžia vaiko globą šeimoje kaip tinkamiausią vietą vaikui augti ir ugdytis, o ne institucijoje (Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo, 2003). Globos forma šeimoje akcentuojama kaip prioritetinė dėl to, kad vaikas atskiriamas nuo savo biologinės šeimos, tačiau gyvena šeimoje su globėjais ir jo socializacija ir toliau vyksta šeimoje. Vaikas patiria mažiau streso, nes jis išlieka į šeimą panašioje aplinkoje, o ne visiškai nepažįstamoje ir nepanašioje į šeimą vietoje (Raudeliūnaitė, Urbikaitė, 2011). Vaiko globa suteikia galimybes vaikui augti ir tobulėti, užtikrinti jų teises ir gyventi bei vystytis saugioje aplinkoje atitinkančioje geriausiai vaiko interesus (Raudeliūnaitė, Urbikaitė, 2011). Taigi siekiama, kad globa vaikui vyktų šeimoje, nes institucinė globa neturi panašumų šeimos modeliui. Tačiau yra kuriama nauja institucinės globos forma – bendruomeniniai vaikų globos namai (BVGN), kuriuose siekiama sukurti aplinką atitinkančią šeimos modelį (Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014, AR 2020-12-08). Kuris suteikia geresnes sąlygas vaikui augti ir ugdytis, panašioje į šeimą aplinkoje. Svarbu paminėti, kad organizuojant vaikų globą yra svarbu vadovautis keturiais pagrindiniais JT vaiko teisių konvencijos principais:

- geriausių vaiko interesų;
- vaiko teisės būti išklausytam;
- teisė gyventi ir vystytis;
- nediskriminavimas (Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra, 2015, p. 19).

Šie principai svarbūs visiems vaikams, bet reikia nepamiršti globojamų vaikų pažeidžiamumo dėl susiklosčiusios jų gyvenimo situacijos. Jiems šie principai yra ypatingai svarbūs, suteikiantys galimybę būti išklausytiems, kad sprendimai būtų priimamai atsižvelgiant į jiems geriausiai interesus. Šie vaikai yra labiau pažeidžiami, ir tai lemia, kad reikalinga užtikrinti jų apsaugą, šiais principais ir visa konvencija vientisai grįsti sprendimų priėmimus, kad būtų pasiekti geriausi rezultatai.

Apibendrinant analizuotą literatūrą, galima pabrėžti, kad institucinėje globoje gyvena pažeidžiamiausia vaikų grupė. Likusiam be tėvų globos vaikui suteikiama galimybė augti saugioje aplinkoje. Tačiau institucinė globa vertinama neigiamai dėl vaikui nesudaromų sąlygų visavertiškai gyventi ir ugdyti savo savarankiškumą. Ne visada atsižvelgiama į institucinėje globoje gyvenančių vaikų geriausiai interesus ir poreikius. Dėl šios priežasties prioritetas yra teikiamas globai šeimoje, kad vaikas augtų nors ir ne biologinėje, bet šeimos modelį

atitinkančioje šeimoje. Steigiami bendruomeniniai vaikų globos namai, kuriais siekiama vaikams sudaryti sąlygas panašias kaip šeimoje. Siekiama, kad vaikai galėtų tinkamai ugdytis, net jeigu ir turi gyventi institucinėje globoje.

3.2 Vaikų, gyvenančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose, iškylančios problemos, naudojantis savo teisėmis

Šiandieninėje visuomenėje institucinė vaikų globa yra dažnai kritikuojama. Yra įrodyta, kad ji trukdo vaikui ugdytis ir vystytis pagal jo poreikius ir interesus (Gvaldaitė, Šimonytė, 2016). Vaikai, likę be tėvų priežiūros, gyvenantys vaikų globos institucijose, susiduria su problemomis išnaudojant savo galimybes moksluose ir ugdant kitus savo įgūdžius (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2019). Atliktais moksliniais tyrimais yra įrodyta, kad globos įstaigose gyvenančių vaikų intelekto ir psichinė raida sulėtėja dėl bendravimo trūkumo su suaugusiais asmenimis, turinčių ir kokybiškų santykių su jais nebuvimo. Tai lemia ne tik įgimti veiksniai ar centrinės nervų sistemos pažeidimai (Gvaldaitė, Šimonytė, 2016). Pastebima, kad kiek institucinė globa paveiks vaiką, priklauso nuo keletos veiksnių. Tai yra, kokio amžiaus jie pateks į globos instituciją ir kiek joje pragyvens. Teigiama, kad didžiausią įtaką ši globos forma turi vaikui iki 3 metų, o labiausiai iki 6 mėnesių, vaikai patiria ilgalaikį raidos sulėtėjimą. Laiko tarpas, kurį praleidžia vaikas institucinėje globoje taip pat turi daug įtakos vaikui, teigiama, kad vaikui prabuvusiam daugiau negu 3 mėnesius žala sveikatai ir raidai būna didesnė (Pūras, 2013). Mokslininkai teigia, kad globos namuose gyvenantys vaikai dažnai susiduria su sveikatos, pažinimo, emocinėmis ir moralinėmis problemomis. Vaikams globos namuose suteikiama pastogė ir patenkinami kiti svarbiausi poreikiai, bet jie nesuteikia vaikams visiško saugumo, nesukuria šeimos modelio ir kokybiškų santykių su suaugusiais (Gvaldaitė, Šimonytė, 2016). Savarankiškumo ugdymas yra svarbus visų vaikų gyvenime, nes jie iki 18 metų turi pasiruošti gyventi savarankiškai. Šeimoje gyvenančių vaikų savarankiškumu rūpinasi tėvai, vaikai kasdien iš jų mokosi. Institucinėje globoje gyvenantys vaikai jaučiasi vieniši, jie neturi artimo žmogaus, kuriam galėtų išsipasakoti ar bet kuriuo metu paklausti įvairių klausimų, kurie jam yra aktualūs. Jie nesulaukia nuolatinio, nuoširdaus palaikymo ar patarimų ruošiantis savarankiškam gyvenimui (Gudžinskienė, Augutavičius, 2014). Dažnai problemos išgyventos vaikystėje sukelia suaugusiam žmogui problemas, kurios reikalauja brangiai kainuojančių intervencijų. Galima teigti, kad asmenys vaikystėje gyvenę institucinėje globoje dažniau būna priklausomi nuo valstybės, jiems sunkiau savarankiškai rūpintis asmeniniu gyvenimu (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo

ministerijos, 2019). Dėl šios priežasties yra aktualu išsiaiškinti, kaip vaikai bendruomeniniuose vaikų globos namuose yra ruošiami gyventi savarankiškai, nes jų savarankiškumas turi būti ugdomas nuosekliai ir tęstis visą vaikystės laikotarpį.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų ataskaitoje buvo paminėta, kad vaiko teises pažeidžia ne tik tėvai, bet jas gali pažeisti globėjai ar vaiko teises turinčios užtikrinti tarnybos. Tarnybos dažnai nesilaiko terminų, per kuriuos turi aplankyti vaikus globėjų šeimose, nesiaiškina visų galimų teisių pažeidimų, bendrauja su vaikais nesudarydami privatumo dalyvaujant globėjui. Tarnybos dažnai neatkreipia dėmesio į gautą informaciją apie įvykius mokykloje ar globėjų nusižengimus. Tai palieka kaip nereikšmingą informaciją, nors ji yra labai svarbi ir nuo to priklauso vaiko teisių užtikrinimo kokybė (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų ataskaita, 2020). Taigi net vaiko teises užtikrinančios tarnybos, turinčios teisę imtis atitinkamų priemonių užtikrinančių ir ginančių vaiko teises, kartais tiesiog šių įvykių nesprenžia.

Vaikams yra svarbus artimas ryšys su tėvais. Šio ryšio svarba aiškinama remiantis J. Bowlby'o (1980) prierašumo teorija. Joje teigiama, kad jeigu vaikas jaučia meilę, saugumą, rūpestį, jis tampa saugiai prierašus, pasitikintis savimi, atsipalaidavęs, galintis semtis iš gyvenimo visą gėrį, turintis socialinius įgūdžius (Samašonok, 2015). Vaikas, kuris to nepatiria, jaučiasi nesaugus, uždaras, nepasitikintis žmonėmis, sunkiai sugebantis bendrauti su žmonėmis ir funkcionuoti visuomenėje. Taigi glaudūs santykiai su tėvais (globėjais) yra svarbūs norint sėkmingai funkcionuoti visuomenėje (Samašonok, 2015). Institucinėje globoje gyvenantys vaikai neišgyvena glaudžių santykių su tėvais, kasdienės šeimos rutinos, pasitarimų, nuolatinio palaikymo ir patarimų ruošiantis gyventi savarankiškai. Tai, kas šeimoje vyksta kiekvieną dieną ir vaikas iš to mokosi, globojamas vaikas to nepatiria (Toliušytė, Plaušinitienė, 2015). Vaikams, gyvenantiems globos namuose, formuojasi iškreiptas šeimos modelio suvokimas, kuris gali turėti įtakos kuriant asmenines šeimas (Samašonok, 2015). Jiems yra sunkus perėjimo į savarankišką gyvenimą etapas, kurio metu iškyla sunkumų norint susidoroti su kasdieniais gyvenimo iššūkiais (Toliušytė, Plaušinitienė, 2015). Globojamų vaikų gebėjimus ugdo įstaigų darbuotojai vykdomomis veiklomis, metodais, įvairiomis programomis, bet tai tik iš dalies padeda globotiniams susidoroti su iškilusiais sunkumais. Tačiau tas veiklas reikia tęsti ir tobulinti, kad išėję iš globos įstaigų vaikai gebėtų kuo efektyviau spręsti iškylančias gyvenimiškas problemas (Toliušytė, Plaušinitienė, 2015). Globos namuose užtikrinant vaikų teises dažnai susiduriama su įvairiomis problemomis, dėl kurių sutrinka vaikų teisių įgyvendinimas. Vaikams labai svarbūs artimi ryšiai jiems yra svarbu turėti su kuo pasikalbėti, žinoti kam gali išsipasakoti ar pasiguosti. Tačiau jiems trūksta nuoširdaus bendravimo, artimo žmogaus su kuriuo gali jaustis saugūs. Taip pat prie sunkumų užtikrinant vaiko teises prisideda

ir patys įstaigų darbuotojai dėl savo kompetencijų stokos (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaita, 2021). Jie vykdo savo darbo veiklą neatsižvelgdami į JT vaiko teisių konvencijoje ir kituose dokumentuose išdėstytas nuostatas (Morkvėnienė, Mazolevskienė, 2016). Labai svarbus yra darbuotojų požiūris į vaikus kaip aktyvius teisių subjektus. Gyvendami institucinėje globoje vaikai dažniausiai įgyja kasdienių įgūdžių reikalingų išgyvenimui, tokių kaip skalbimas, maisto ruošimas, tvarkymasis, apsipirkimas, bet jiems trūksta įgūdžių susijusių su darbo paieška, būsto paieška ir įsigijimu, pinigų valdymu, šeimyninio gyvenimo kūrimu, pasirūpinimu savimi kasdieniame gyvenime. Būtent šie įgūdžiai vaikams yra būtini norit integruotis visuomenėje, tinkamai funkcionuoti ir pasirūpinti savimi (Gudžinskienė, Augutavičius, 2014). Institucinė globa ženkliai skiriasi nuo šeimos gyvenimo, todėl vaikams sunku įgyti kai kurių įgūdžių. Dėl šios priežasties yra svarbu kurti globotiniams aplinką kuo panašesnę į realų šeimos gyvenimą, kurioje jie galėtų įgyti visų reikiamų savarankiško gyvenimo įgūdžių nuo maisto gaminimo iki išlaidų planavimo (Gudžinskienė, Augutavičius, 2014).

Analizuojant bendruomeninių vaikų globos namų patirtis, pastebima, kad vaikai gyvenantys šiuose namuose, susiduria su kasdienių gyvenimo įgūdžių trūkumu. Vaikams yra sunku pasirūpinti tvarka namuose, savo asmenine higiena be darbuotojų pagalbos. Vaikams ypatingai sunku planuoti savo laisvalaikį, atrasti mėgstamas veiklas (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila, 2017). Taip pat jiems dažnai sudėtinga planuoti savo gyvenimo įvykius, dėliotis gyvenimiškus etapus. Jie dažniausiai stokoja pasitikėjimo savimi ir aplinkiniais. Kyla sunkumų sprendžiant įvairius klausimus bei konfliktines situacijas. Šių įgūdžių vaikai neįgyja dėl netinkamos aplinkos, dėl šios priežasties vaikai neįgyja reikiamų įgūdžių ir negali pasinaudoti savo teisėmis (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila, 2017).

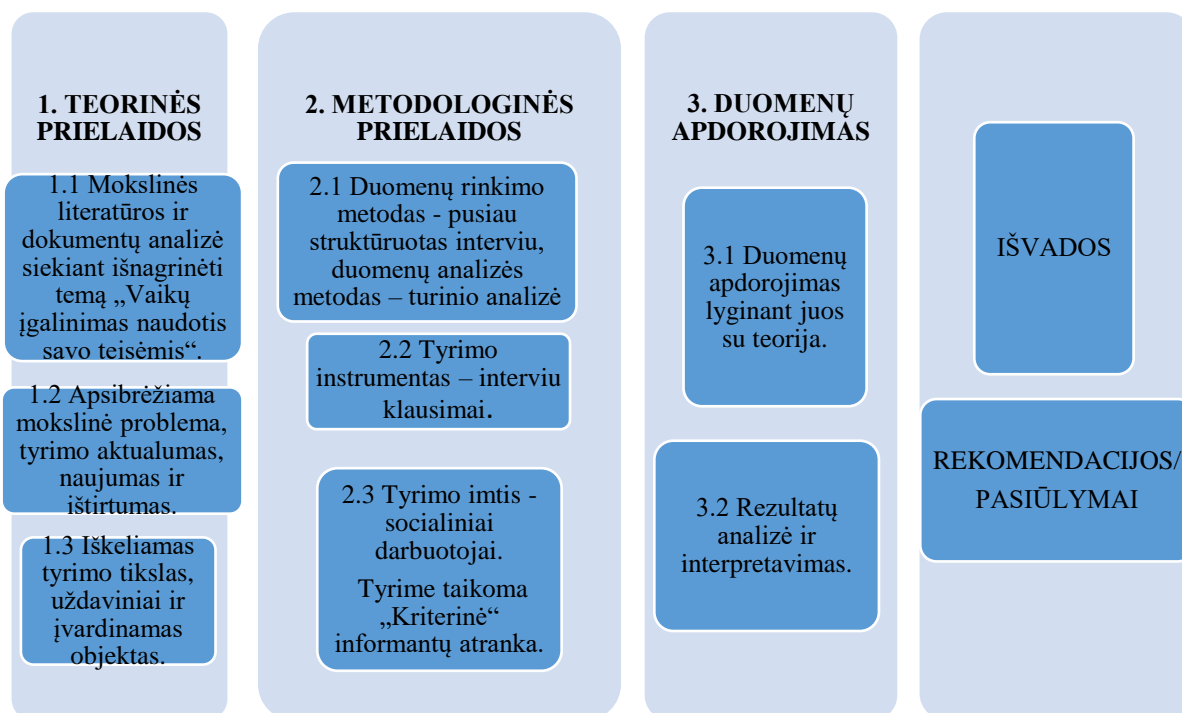
Didžiausia problema vaikams, gyvenantiems institucinėje globoje, yra saugumo jausmo stoka. Jie atskirti nuo tėvų tampa pažeidžiami, nes yra nutraukiami jų emociniai ryšiai su tėvais ar vienu iš jų. Kokie bebūtų sunkumai iškilę šeimoje, vaikai jaučia stiprų ryšį su tėvais ir jaučia didelį skausmą, kai nuo jų atskiriami. Atskirtas nuo šeimos vaikas pradeda nepasitikėti pasauliu, išgyvena jausmų sumaištį, jaučia didelę įtampą (Samašonok, 2015). LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 metų veiklos ataskaitoje pabrėžiama, kad globojami vaikai globos institucijose susiduria su saugios aplinkos sukūrimo problema. Pažeidžiamos vaiko teisės gyventi saugioje aplinkoje, nes jiems nesukuriamos tinkamos sąlygos, saugi ir pastovi aplinka. Vaikai dažnai patiria smurtą globos įstaigoje nuo ten pat gyvenančių vaikų ar už įstaigos ribų nukenčia įsivėlę į įvairius nusikaltimus (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2016). Pasitaiko atvejų, kai vaikai patiria vaiko teisių pažeidimus netinkamomis auklėjimo formomis. Dėl darbuotojų dirbančių su vaikais patirties ar kompetencijų trūkumo,

pasirenkant netinkamas priemonės pažeidžiamos vaikų teisės. Dažniausiai tie vaikai, kurie turi elgesio problemų, dažniau susiduria su vaiko teisių pažeidimais, kurie sukelia problemas naudojantis savo teisėmis (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2016). Yra užfiksuotų vaiko teisių pažeidimų į privatumą tokių kaip kambariai be užuolaidų, asmens higienos patalpų nepritaikymas vaikams ir nesudarymas tinkamų sąlygų vaiko privatumui. Dažnai vaikų globos namuose vaikai nėra vertinami kaip aktyvūs teisių turėtojai ir dalyviai. Nėra rūpinamasi, kad jiems būtų suteikta su jais susijusi informacija laiku, atsakyti į jiems rūpinimus klausimus. O tai vaikams sukelia diskomfortą, nerimą ir tolimesnio gyvenimo problemas, nes iškyla baimių dėl ateities kas gali sukelti tolimesnes problemas prisitaikant prie besikeičiančių gyvenimo aplinkybių (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2016).

Taigi iš analizuotos mokslinės literatūros matoma, kad institucinė globa vaikams vertinama neigiamai dėl vaikams nesukuriamos šeimos aplinkos, vaikų sunkumų išsiugdyti savarankiškumą ir kitus reikalingus įgūdžius, kurių stoka sukelia pasekmes pilnametystės amžiaus sulaukusiam vaikui. Vaikams, gyvenantiems institucijoje, yra sunku įgyti savarankiško gyvenimo įgūdžių, sprendimo priėmimo ir kitų tinkamai funkcionuoti kaip savarankiškam visuomenės dalyviui reikalingų įgūdžių. Dėl šių priežasčių suaugę, gyvenę institucinėje globoje, susiduria su daug iššūkių ir gali būti labiau priklausomi nuo valstybės. Vaikams nesukuriamas šeimos modelį atspindinti aplinka ir tai lemia, kad vaikai negauna šeimai būdingos meilės, šilumos, saugumo jausmo ir daugelio kitų svarbių vaikui dalykų. Tačiau pabrėžiama, kad vaiko teisės pažeidžiamos ne tik biologinėje šeimoje, jas gali pažeisti globėjai, tėviai, mokykla ar kitų įstaigų darbuotojai. Todėl yra ypatingai svarbu organizuoti tinkamą vaiko teisių apsaugą visose vietose, kur gyvena vaikai. Reikalingas visų aplinkų kritiškas vertinimas, kadangi vaiko teisių pažeidimų gali pasitaikyti visur. Kad kuo didesnė dalis visuomenės turėtų vieningą požiūrį į vaikus ir jų teises, būtinas švietimas vaiko teisių klausimais.

4. VAIKŲ ĮGALINIMO NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS BENDRUOMENINIUOSE ŠEIMOS NAMUOSE, SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PATIRTIES TYRIMAS

4.1 Empirinio tyrimo metodologija

1 pav. Tyrimo loginė schema

Tyrimo tipas

Pasirinkus magistro baigiamąją temą „Vaikų įgalinimas naudotis savo teisėmis: socialinio darbuotojo patirtis“ (bendruomeniniuose vaikų globos namuose) buvo nuspręsta atlikti **kokybinį tyrimą**. Pasirinktas atlikti kokybinis tyrimas, nes šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti socialinių darbuotojų, dirbančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose, patirtis siekiant įgalinti vaikus pasinaudoti savo teisėmis ir jų požiūrį į vaikų teises. Būtent kokybinis tyrimas leidžia įsigilinti į informantų patirtis, nes interviu metu vyksta tiesioginis kontaktas, kurio metu galima gauti platesnius atsakymus ir skatinti tyrimo dalyvį pateikti išsamų atsakymą į klausimą. Taip pat labai svarbu, kad šio tyrimo metu galima stebėti informantų kūno kalbą, jausmus, kurie aplando informantą po vieno ar kito klausimo. Šios informacijos analizavimas turi didelį indelį tyrimo rezultatams. Kiekviena informacija yra turtinga tuo, kad yra gauta iš „pirmų lūpų“, kuri pateikiama informanto iš jo gyvenimiškos patirties. Tai yra žodinės informacijos rinkimas. Kokybinio tyrimu atskleidžiamas tiriamųjų „pasaulio matymas“ siekiama giliau suprasti ir visapusiškai interpretuoti žmogiškąją patirtį (Kardelis, 2016).

Kokybiniams tyrimams būdinga interpretacinė paradigma. Šis tyrimas leidžia tiriamuosius apklausti natūralioje aplinkoje, siekiant pamatyti tiriamųjų išgyventą patirtį (Kardelis, 2016). Šio tyrimo metu, tyrėjo ir informanto sąveika yra glaudesnė nei kiekybinio tyrimo metu. „Kokybinį tyrimą atliekantis tyrėjas – refleksyvus sąveikos dalyvis“ (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Taigi dėl to, kad norima tirti socialinių darbuotojų patirtį, pasirinktas kokybinis tyrimas, kuris atskleis informantų asmeninę patirtį.

Tyrimo metodai

- Pusiau struktūruotas interviu (duomenų rinkimo)
- Kontent analizė (duomenų analizės)

Empiriniams tyrimo duomenims surinkti pasirinktas **pusiau struktūruotas interviu** tam, kad nesuvaržytų tyrėjo. Taikant pusiau struktūruotą interviu, sudaromi nukreipiamieji klausimai, o interviu eigoje užduodami papildomi, kurie suteikia galimybę sužinoti daugiau informacijos interviu eigoje. Pusiau struktūruotas interviu tyrėjui nesudaro jokių rėmų, jis interviu eigoje gali pats spręsti, kokia linkme jį pasukti (Gaižauskienė, Valavičienė, 2016). Interviu metu surinkti duomenys atskleidžia žmonių patirtį. Šiame tyrime buvo planuojami individualūs interviu (veidas į veidą), kurie vyks suderintose tyrėjo su informantu vietose, sudarant malonią aplinką, kuri atitiktų informanto poreikius. Tačiau kadangi Lietuvą ir visą pasaulį užklupo COVID-19 virusas, interviu eigą teko keisti. Dalyvauti realiai interviu informantai nenorėjo dėl COVID-19 viruso. Tačiau tai ne vienintelė priežastis, paskelbus karantiną LR teritorijoje buvo draudžiama lankytis įvairiose įstaigose tarp jų ir bendruomeniniuose vaikų globos namuose (Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo, 2020, AR 2021-04-22-2021-04-25). Kadangi tapo ypatingai sunku atlikti interviu „akis į akį“, buvo nuspręsta pasirinkti atlikti vaizdo interviu per plačiai naudojamą „Zoom“ programėlę. Interviu vyko apie vieną valandą su informantu sutartu metu.

Duomenų analizės metodas pasirinktas kontent analizė, pagal V. Žydžiūnaitės (2011) duomenų analizės techniką, kurią sudaro 4 žingsniai:

- Interviu medžiagos skaitymas, reikšminių aspektų išskyrimas, kategorijų suformulavimas;
- Kategorijų turinio skaidymas į elementus;
- Prasminių elementų suskirstymas į subkategorijas;
- Turinio duomenų interpretavimas (Žydžiūnaitė, 2011)

Tyrimo patikimumas ir tinkamumas

Išsiaiškinti praktikų patirtį šis tyrimas puikiai tinka, nes suteikia visas galimybes išklaudyti informantus, užduoti papildomus klausimus ir stebėti jų jausmus bei kūno kalbą. Tačiau kokybinis tyrimas negali kalbėti apie visą visuomenę. Jis skirtas išanalizuoti tam tikroje

vietoje egzistuojančią situaciją, tai gali suteikti naujos informacijos, kuri būtų naudinga planuojant kiekybinį tyrimą, apimančią didesnę populiacijos dalį.

Tyrimo imtis

Tyrimo taikoma „Kriterinė“ informantų atranka. Tyrimo dalyvių atrankos kriterijai – socialiniai darbuotojai, dirbantys bendruomeniniuose vaikų globos namuose, turintys ne mažesnę nei vienerių metų darbo patirtį šioje srityje. Tyrimo imties dydis – tyrimo metu interviu paimti iš 6 informantų. Kadangi tyrimas vadovavosi **prisotinimo principu**, jo metu buvo stebima, kada informacija pradės kartotis. Tai ir lemė imties dydį, nes atlikus 6 interviu buvo pastebėta, kad informacija kartojasi ir buvo nuspręsta tyrimą nutraukti dėl pasiekto tyrimo prisotinamumo.

Tyrimo instrumentas – interviu klausimai, kuriuos formuluojant buvo remtasi tarptautiniais ir LR dokumentais, užtikrinančiais vaiko teisių apsaugos sistemą. Taip pat buvo remtasi Lietuvos ir užsienio šalių moksliniais šaltiniais nagrinėjama tema.

Kadangi pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, pateikiami trys klausimų blokai, kurie yra išskaidyti į siauresnius klausimus, bet interviu metu buvo naudojami ir papildomi klausimai, kurie padėjo gauti iš informanto išsamesnę informaciją, įsigilinti į informanto duotus pavyzdžius, ar išsakytas sąvokas.

Klausimų blokai:

VAIKO KAIP TEISIŲ TURĖTOJO SAMPRATA – šiuo klausimų bloku siekiama išsiaiškinti informantų požiūrį į vaikus kaip aktyvius teisių subjektus.

1. Kas jums yra vaikas?
2. Kokiais metodais vadovaujatės dirbdami su vaiku kaip teisių turėtoju?
3. Kokius skirtumus įžvelgiate tarp vaiko ir suaugusio asmens teisių įgyvendino?

VAIKŲ ĮGALINIMO NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS GALIMYBĖS BENDRUOMENINIUOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE – šiuo klausimų bloku norime išsiaiškinti, kaip bendruomeniniuose vaikų globos namuose ugdomas vaikų savarankiškumas, siekiant vaikų aktyvaus naudojimosi savo teisėmis ir dalyvavimo ginant ir užtikrinant jas.

1. Kokius tikslus keliate įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis?
2. Kokiomis vertybėmis vadovaujatės įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis?
3. Kuo vadovaujatės įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis?
4. Kaip vaikai supažindinami su jų teisėmis?
5. Kokiais atvejais vaikai gali išsakyti savo nuomonę?
6. Kokios sąlygos vaikams sudarytos išsakyti savo nuomonę?
7. Kaip sudaroma saugi aplinka vaikui išsakyti savo nuomonę ir mintis?
8. Kaip vaikai įtraukiami į su jais susijusių sprendimų priėmimą?

9. Kaip elgiatės, kai vaikų nuomonės išsiskiria tuo pačiu klausimu?

VAIKŲ, GYVENANČIŲ BENDRUOMENINIUOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE, PROBLEMOS, IŠKYLANČIOS NAUDOJANTIS SAVO TEISĖMIS – šiuo klausimų bloku norima išsiaiškinti, kokie sunkumai iškyla ugdant vaikų savarankiškumą ir naudojimosi savo teisėmis įgūdžius.

1. Kaip jums sekasi vaikus įgalinti naudotis savo teisėmis?

2. Su kokias pakilimais ir nuopuoliais susiduriate įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis?

3. Kaip vaikui paaiškinate naudojimosi teisėmis ir pareigomis santykį?

4. Kaip elgiatės, jei vaikas pažeidžia kitų asmenų teises?

5. Kur vaikai gali kreiptis iškilus problemoms, sunkumams bendruomeniuose vaikų globos namuose?

6. Kaip pasidalinat svarbia informacija apie vaikus su jus keičiančiu darbuotoju?

Tyrimo organizavimas

Tyrimas buvo atliekamas bendruomeniniuose vaikų globos namuose, kur dirba socialiniai darbuotojai, kurie turi ne mažesnę nei vienerių metų darbo patirtį. Su informantais buvo aptarta interviu tema ir pristatomas tyrimo tikslas. Buvo gautas informantų žodinis sutikimas atlikti interviu, kurio metu atskleidė tiek informacijos, kiek patys pageidavo. Viso interviu metu buvo galimybė atsisakyti atsakyti į vieną ar kitą klausimą. Interviu dėl COVID-19 viruso vyko internetu per vaizdinių pokalbių programėlę „Zoom“. Sutartu laiku su informantais, kad jiems būtų patogiu. Interviu vyko apie vieną valandą.

Tyrimo etika – buvo laikomasi šių tyrimo etikos principų:

- Pagarbos asmens orumui principas – buvo įgyvendintas nedarant jokios įtakos informantams dalyvauti ar nedalyvauti tyrime. Tyrimo dalyviai pateikė žodinį sutikimą dalyvauti tyrime. Tyrimo metu pateikiama informacija buvo aiški, neutrali, orientuota tik į tyrimo specifiką.

- Geranoriškumo principas – buvo užtikrintas informantams paprastai ir aiškiai pateikiant informaciją, paaiškinant tyrimo tikslą, supažindinant su tyrimo naudingumu. Interviu klausimai buvo suformuluoti taip, kad nebūtų įžeidžiančių teiginių ir nebūtų įžeistas informantų orumas. Taip pat informantai buvo informuoti, kad jie tyrime dalyvauja laisva valia ir, jei tik panorėtų, gali atsisakyti dalyvauti.

Teisingumo principas – buvo įgyvendintas interviu eigoje neužduodant nereikalingų klausimų apie informantų asmeninį gyvenimą ir su juo susijusius įvykius. Iš informantų tyrimo metu gauta informacija buvo prieinama tik tyrėjui, kad būtų užtikrintas tiriamųjų

konfidencialumas. Tyrimo dalyvių tikrieji vardai nebuvo vartojami, jie pakeisti kodais, kad būtų išsaugotas jų privatumas, anonimiškumas.

Tyrimo ribotumai

Kokybinio tyrimo metu surinkti duomenys, negali būti apibendrinami ir prilyginami visos Lietuvos mastu. Tačiau atlikus kokybinį tyrimą galima išvelgti poreikį atlikti kiekybinį tyrimą tiriant šį reiškinį. Taip pat dėl COVID-19 viruso nebuvo galimybės atliekant tyrimą gyvai, stebėti informanto kūno kalbą. Tyrimą teko organizuoti per vaizdo programėlę “Zoom”, kuri iš esmės suteikė panašias galimybes kaip ir būnant su informantu vienoje patalpoje, tik teko susidurti su ryšio sutrikimais bei informantų kompiuterinio raštingumo įgūdžių trūkumu. Tačiau visi išūkiai buvo išspręsti ir interviu iš informantų paimti. Jie suteikė daug naudingos informacijos apie šį reiškinį ir padėjo išsiaiškinti, kokius tyrimus dabar galima būtų atlikti.

4.2 Empirinio tyrimo rezultatų analizė

Atliekant kokybinį tyrimą tema „Vaikų įgalinimas naudotis savo teisėmis: socialino darbuotojo patirtys“, pradžioje buvo aktualu išsiaiškinti tyrimo dalyvių vaiko sampratos suvokimą. Kaip jie mato vaiką, kokias galimybes jiems suteikia, nes būtent požiūris į vaikus lemia, kokios sąlygos yra sudaromos vaikams ugdytis ir siekti savarankiškumo. Kokio požiūrio vedami asmenys dirbs su vaikais, tokias galimybes ir suteiks vaikui. Taigi 1 lentelėje pateikiamas tyrimo dalyvių požiūris į vaiko sampratą.

1 lentelė. Vaiko samprata

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
1. VAIKO SAMPRATA	1.1 Žmogus - asmenybė	“...žmogus pirmiausiai, asmenybė...ypatingas asmuo, draugas” (1) “Vaikai yra maži žmonės.” (2) “...asmenybė su protu ir su mąstymu...su savo idėjom, mintim ir su savo laisve.” (3) “...pilnametystės nesulaukęs asmuo...” (4) “...žmonės iki aštuoniolikos metų...vertybė pats vaikas...” (5) “...iki aštuoniolikos metų“ (6)
	1.2 Teisių turėtojas	“...gimstam ir turim savo teises, jis <i>pilnumoj</i> turi daug teisių...vaikai gali, nori ir geba turi galimybę ištraukti. Išsakyti savo nuomonę.” (1) “...turi savo teises...” (2) “turi teisę būti išklausyti, turi teisę gyventi šeimoje...Kiekvienas vaikas turi teises, ir negimęs vaikas turi teises...” (3) “...turintis teises ir pareigas...” (4) “...vaikas turi visas teises, teisę į savo nuomonę, į pasirinkimą...turi teisę į savo vardą, nuomonę, turi teisę, žinoti, kas yra jų tėvai” (5) “...individas, turintis savo teises ir laisves kaip ir kiekvienas...” (6)

1 lentelės tęsinys kitame puslapyje

	1.3 Ypatingos apsaugos reikalaujanti visuomenės grupė	“...rūpintis ir suteikti geras sąlygas, <i>gerbūvi...</i> suteikti vaikams užuovėją... pagalbą visose gyvenimo srityse...reikia vaiką išmokyti naudotis savo teisėmis... (2) “...labiausiai pažeidžiama ir ypatingos apsaugos reikalaujanti visuomenės dalis... reikalinga pagalba išmokstant naudotis ir ginti savo teises” (4) “...kuriam reikia padėti užaugti...negali augti vienas, be kitų pagalbos” (5) “...jis nėra pakankamai už save atsakingas ir jam reikalinga suaugusiojo pagalba...” (6)
--	---	---

Atlikus content analizę buvo išskirta kategorija “Vaiko samprata”. Ją sudaro trys subkategorijos: žmogus – asmenybė, teisių turėtojas, ypatingos apsaugos reikalaujanti visuomenės grupė. Analizuojant interviu metu gautus duomenis, buvo išsiaiškinta tyrimo dalyvių nuomonė, kad vaikai visų pirma yra žmonės. Tyrimo dalyviai mato vaikus nuo pat gimimo kaip mažus žmones, asmenybes, kurios turi savo mąstymą, poreikius, idėjas, mintis ir savo laisves. Taip pat buvo pabrėžta, kad vaikas yra vertingas ir jis pats yra kaip vertybė. Informantai taip pat teigė, kad vaiko samprata yra apibrėžiama ir amžiaus tarpsniu iki aštuoniolikos metų. Tačiau, nuo kada prasideda vaikystė, paminėjo tik vienas tyrimo dalyvis, kuris pabrėžė, kad vaikystė prasideda iki gimimo momento. Dar negimęs vaikas jau yra vaikas, turintis visas teises ir laisves ir turi būti saugomas ir globojamas jau tada. Informantas teigė, kad jį tai labai svarbu atkreipti dėmesį. Tik gaila, kad negimusio vaiko samprata nėra plačiai apibrėžta ir daugelis vaikystės laikotarpį suvokia tik po gimimo momento. Vaikai taip pat yra ir teisių turėtojai, tai patvirtino tyrimo metu surinkti duomenys. Informantai teigė, kad vaikas gimsta ir jau turi savo teisę. Tačiau vienas informantas, kuris vaiku laiko dar negimusį vaiką, teigė, kad ir negimęs vaikas jau turi savo teises. Svarbu yra pripažinti, kad visi vaikai turi teises kaip ir suaugę asmenys. Aišku, gali būti teisių naudojimosi apribojimai pagal amžių, kurie yra nustatyti įvairiuose LR dokumentuose, bet iš esmės vaikai yra teisių turėtojai. Tyrimo dalyviai minėjo, kad tarp vaikų tikrai yra žmonių, kurie nepripažįsta ar nesuvokia vaiko kaip aktyvaus teisių subjekto sąvokos. Būtent dėl šios priežasties reikia atstovauti vaiko interesams ir užtikrinti, kad vaikai būtų išgirsti kitų asmenų ir galėtų pasinaudoti savo teisėmis išnaudojant visas galimybes. Trečioji subkategorija pabrėžia, kad vaikai yra ypatingos apsaugos reikalaujanti visuomenės grupė. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad jiems reikia sudaryti sąlygas tinkamai gyventi ir vystytis, suteikti galimybę išmokti naudotis savo teisėmis. Juk gimstama ir išmokstama visko taip pat, kaip ir pasinaudoti visomis savo teisėmis ir laisvėmis. Koks pagrindas vaikui bus suteiktas išmokti tuo pasinaudoti, taip vaikas to ir išmoks. Vaikas negali būti atsakingas už save, nes jis dar tik ruošiasi savarankiškam gyvenimui. Jam reikia padėti išmokti užsitikrinti ir ginti savo teises. Tai trunka visą vaikystės laikotarpį kas ir lemia, kad

vaikams reikalinga pagalba, rūpestis, apsauga ir reikiamų sąlygų sudarymas, kad vaikas galėtų pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje.

Interviu metu gauti duomenys sutampa su moksliniuose šaltiniuose surinktais duomenimis. J. Korczakas (2016) taip pat vaikus įvardino kaip mažus žmones, kurie yra tikra vertybė. Jo žodžiai “nėra vaikų, yra žmonės” pabrėžia svarbą nenuvertinti vaikų, o žiūrėti į juos kaip į asmenybes, turinčias tokias pat teises kaip ir suaugę asmenys. Bulotas (2014) pabrėžė, kad ratifikavus JT vaiko teisių konvenciją, vaikai tapo autonomiškais asmenybėmis, kurios taip pat turi ir žmogaus teises. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje (1989) yra paminėta, kad vaikai yra svarbiausia visuomenės grupė, reikalaujanti ypatingos priežiūros. Tam pritarė ir B. Kairienė (2013) savo straipsnyje ji teigė, kad vaikai yra teisių turėtojai, tik jiems yra reikalinga ypatinga pagalba ir priežiūra. Informantai įvardino, kad vaikas yra žmogus iki aštuoniolikos metų, kaip ir yra apibrėžta JT vaiko teisių konvencijoje bei kituose dokumentuose. Nuo kada būtent vaikas įgauna savo teises, yra užsiminta tik JT vaiko teisių preambulėje, kad vaikams apsauga yra reikalinga iki ir po gimimo. Tai įvardino tik vienas iš informantų, bet tai nekelia daug nuostabos, nes net JT vaiko teisių konvencijoje, tai nėra plačiai ir aiškiai įvardinta, o Lietuvos Respublikos priimtuose teisės aktuose ir dokumentuose apie tai visai neužsimenama.

Išanalizavus šiuos tyrimo duomenis, galima būtų pastebėti, kad ypatingai džiugina tyrimo dalyvių nuomonė, kuri sutampa su mokslinėje literatūroje surinkta medžiaga. Vaikai yra žmonės, turintys teises ir laisves, kuriems reikalinga ypatinga pagalba ir apsauga, kad galėtų tinkamai funkcionuoti visuomenėje.

Atliekant interviu buvo siekiama išsiaiškinti informantų požiūrį į vaikų teises. Kokie skirtumai, informantų nuomone, yra tarp suaugusio asmens ir vaiko teisių. Aktualu išsiaiškinti tyrimo dalyvių požiūrį, nes nuo to priklauso, kaip dirbama su vaikais ir kokios jiems suteikiamos galimybės. 2 lentelėje pateikiama informatų išsakyta nuomonė apie vaikų ir suaugusių asmenų teisių panašumus ir skirtumus.

2 lentelė. Vaiko teisių su suaugusių asmenų teisėmis santykis

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
2. VAIKO TEISIŲ SU SUAUGUSIŲ ASMENŲ TEISĖMIS SANTYKIS	2.1 Panašumai su suaugusių asmenų teisėmis	“...turėti ir mokėti jas ginti, na ir suaugęs” (1) “...vaikai, kaip ir suaugę, turi savo teises ir pareigas...” (2)

2 lentelės tęsinys kitame puslapyje

	2.2 Skirtumai su suaugusių asmenų teisėmis	<p>“...mes, suaugę, akcentuojam savo teises, kad mes daugiau žinome.” (1) “Suaugęs lieka suaugęs, jie yra atsakingi už vaikus.” (1) “vaikui turi būti suteiktos sąlygos mokytis, o tėvų pareiga tas sąlygas suteikti” (2) “...vaikas yra niekas...ta prasme mūsų visuomenėje...” (3)</p> <p>“...jei savo nuomonę pasako suaugęs, jis turi teisę pasakyti...” “...ne visada atsižvelgiama į teisėtas vaikų teises.” (3) “...suaugę gali išsireikalauti, o vaikai, deja, neišsireikalaus to arba sunkiau jiems yra išsireikalauti.” (3) “...suaugęs asmuo pats gali apsiginti ir įrodyti savo teises, o vaikams tai padaryti yra sudėtingiau” (4) “...už suaugusio asmens teises jau atsakingas pats suaugęs, o už vaiko teisių įgyvendinimą atsakingi suaugusieji” (4) “...be suaugusio asmens savo teisių negali apginti” (5) “suaugę dažnai nuvertinam vaikų teises...vaikas priklauso nuo suaugusio” (5) “...gimęs vaikas nežino tų teisių, mes patys jį išmokiname...” (5) “pilnametis turi daugiau teisių ir daugiau atsakomybių, o vaikas tiek atsakomybės daug neneša...” (6)</p>
--	--	---

Pradėjus analizuoti tyrimo metu surinktus duomenis buvo išskirta kategorija “Vaiko teisių su suaugusių asmenų teisėmis santykis“. Ši kategorija išryškino dvi subkategorijas, tai: panašumai su suaugusių asmenų teisėmis ir skirtumai su suaugusių asmenų teisėmis. Išanalizavus surinktą medžiagą paaiškėjo, kad tyrimo dalyviai išskiria vaiko teisių su suaugusių asmenų teisėmis panašumą tai, kad vaikai kaip ir suaugę turi teises, turi mokėti jomis naudotis ir jas ginti. Tačiau skirtumų išryškėjo žymiai daugiau. Informantai įvardino, kad suaugę labai dažnai nuvertina vaikų teises ir galimybes teigdami tai, kad „mes“ daugiau žinome ir mokame, esame atsakingi už save ir už juos. Kai kurie tyrimo dalyviai užsiminė, kad pilnametis turi daugiau teisių negu vaikas, bet pradėdant plačiau gilintis į šį išsireiškimą tyrimo dalyviai tik pabrėžė, kad vis dėlto suaugę neša atsakomybę už vaikus, vaikams tiek atsakomybės nėra – nei už save, nei už kitus. Uždavus papildomų klausimų, tyrimo dalyviai nepatiksino savo posakio „vaikai turi mažiau teisių“, apie kokias būtent jie teises kalbėjo, taip ir neįvardijo. Informantai tyrimo eigoje įvardijo, kad mūsų visuomenėje vis dar egzistuoja požiūris į vaikus „kad jie yra niekas“. Šis požiūris įrodo tai, kad mūsų visuomenėje vis dar egzistuoja netinkamas požiūris į vaikus. Svarbu pabrėžti, kad požiūris į vaikus mūsų visuomenėje po truputi keičiasi, tai įrodo tyrimo metu apklaustų informantų požiūris. Jie išsakė daug aspektų, koks požiūris visuomenėje egzistuoja į vaikus, bet, jų pačių nuomone, vaikai vis dėlto turi teises, tik jiems reikalinga apsauga ir pagalba naudojantis jomis, nes jie dėl savo vystymosi stadijos ne visada gali savimi pasirūpinti, atsakomybė tenka suaugusiam asmeniui, kuris rūpinasi vaiku. Prie skirtumų buvo paminėta, kad suaugę asmenys lengviau gali apginti savo teises, o vaikams tai yra sunkiau arba

net neįmanoma. Dėl to ir reikalinga ypatinga apsauga ir pagalba vaikams naudojantis savo teisėmis.

Pradedant lyginti mokslinę literatūrą su tyrimo dalyvių išsakyta nuomone, matoma, kad gauti tyrimo duomenys papildo kitų mokslininkų tyrimų rezultatus ir įžvalgas. Visų pirma ratifikavus pamatinį dokumentą – Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (1989) vaikas tapo savarankiškas teisių subjektas ir aktyvus dalyvis užtikrinant ir ginant šias teises. Tačiau šio dokumento priėmimas neužtikrina tinkamo vaiko teisių įgyvendinimo, jis tik yra pamatas, kuriuo turėtų vadovautis visa Lietuvos Respublikos valstybė. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendruosiuose komentaruose (2018) pabrėžiama, kad vaikai yra tokie patys teisių turėtojai kaip ir suaugę asmenys. Tačiau žvelgiant toliau pabrėžiama, kad jiems reikalinga pagalba išmokstant jomis naudotis. Čia jau pradeda ryškėti vaiko teisių su suaugusio asmens teisėmis skirtumai. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje Civiliniame Kodekse ir kituose LR teisės aktuose taip pat išryškėja tai, kad vaikai yra aktyvūs teisių turėtojai, tačiau jiems reikalinga ypatinga pagalba ir apsauga dėl jų vystymosi. Vaikai savarankiškai nepajėgūs atstovauti ir ginti savo teises, jiems reikalinga suaugusiojo pagalba. Šioje vietoje iškyla suaugusių asmenų atsakomybės už vaiko teisių įgyvendinimą. Būtent už vaikus atsakingi asmenys turi užtikrinti galimybes vaikams pasinaudoti savo turimomis teisėmis bei laisvėmis. J. Dudaitė ir B. Kairienė (2017) savo moksliniame straipsnyje taip pat pabrėžė, kad vaiko teisės yra glaudžiai susijusios su žmogaus teisėmis, nes vaikai yra taip pat žmonės. Tačiau jiems reikalinga pagalba ir apsauga naudojantis savo teisėmis ir jas ginant, nes vaikai mokosi gyventi savarankiškai visuomenėje, o mes suaugę turime jam padėti to išmokti. Kaip vaikai išmoks pasinaudoti savo teisėmis, priklauso nuo suaugusių asmenų, jų požiūrio į juos ir jų galimybes. J. Dudaitė ir B. Kairienė (2017) pabrėžia tai, kad vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo tėvų, globėjų, juos saugančių institucijų ar kitų asmenų teisių ir pareigų. Tai priklauso nuo vaikus supančių asmenų požiūrio.

Taigi išanalizavus ir palyginus tyrimo metu surinktus duomenis su moksline literatūra, galima daryti išvadą, kad vaikai ir suaugę asmenys turi jiems priklausančias žmogaus teises. Tačiau iš reikia pastebėti, kad vaiko teisės yra dažnai nuvertinamos suaugusių asmenų teisių atžvilgiu. Vis dar galime išgirsti nuvertinamo požiūrio vaiko teisių atžvilgiu, o suaugusių asmenų teisėms rodomas didesnis dėmesys, nes suaugę visuomenės požiūriu daugiau žino, turi daugiau atsakomybių ir dėl šios priežasties jaučiasi pranašesni už vaikus. Nors ir ratifikuota JT vaiko teisių konvencija, kuri garantuoja vaikams aktyvaus teisių subjekto statusą, bet tik dokumentas neužtikrina tinkamo požiūrio į jų teisių įgyvendinimą. Taigi remiantis tyrimo metu surinktais duomenimis ir moksliniais šaltiniais, galima daryti prielaidą, kad vaikų teisės vis dar dažnai nuvertinamos suaugusių asmenų teisių atžvilgiu. Suaugę yra atsakingi už vaiko teisių

įgyvendinimą, nes vaikai dar tik mokosi savarankiškai užsitikrinti savo teises ir laisves ir dėl šios priežasties suaugusieji sumenkina vaiko teises savo teisių atžvilgiu. Vaiko teisių įgyvendinimas ir vaikų įgalinimas priklauso nuo visuomenės požiūrio į vaikus ir jų teises. Tai skatina sutelkti dėmesį į visuomenės švietimą šia tema. Norint, kad su vaikais dirbtų tik kompetentingi darbuotojai, prieš pradėdant dirbti jie turi būti supažindinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip vaikai įgalinami naudotis savo teisėmis bendruomeniniuose vaikų globos namuose, kaip darbuotojai įgalina vaikus naudotis savo teisėmis ir laisvėmis. 3 lentelėje pateikiami veiksmai, kurie įgalina vaikus naudotis savo teisėmis bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

3 lentelė. Vaikų įgalinimo naudotis savo teisėmis bendruomeniniuose vaikų globos namuose būdai

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
3. VEIKSMAI, ĮGALINANTYS VAIKUS NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS BENDRUOMENINI UOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE	3.1 Vaikų išklausymas	<p>“Būtinai turim, privalom atsižvelgti į norus...” (1) “...vertinu kiekvieno nuomonę ir jų suvokimą” (2) “Žiūrėti į vaiką kaip į kažką, kas gali irgi pasakyti savo nuomonę... bendravimas ir bendradarbiavimas...” (3) “...išklausymas, supratimas, ko jie nori ir ištransliavimas kitiems... neužtenka tik išgirsti ar išklaudyti, reikia ir atliepti tai, kas pasakyta...” (3) “...pastebėti vaikų teigiamą elgesį, jį skatinti” (4) “...kiekvienas vaikas yra unikalus...jie yra tokie patys vaikai kaip ir visi vaikai” (5) “svarbu atsižvelgti į vaikus, empatiškai žiūrėti į kiekvieną vaiką ir į situaciją” (6)</p>
	3.2 Vertybių ugdymas	<p>“sąžiningumas, kruopštumas, nuolankumas, žmogaus priėmimas, pasitikėjimas...visada akcentuoju šeimą...” (1) “...skiepyti vertybes, mokyti žmogiškumo, dorumo ir rodyti gerą pavyzdį... Svarbi yra pagarba visoje šeimoje... užuojauta, pasitikėjimo kūrimas...mes skiepijam, kad jūs esat dabar šeima” (2) “teisių įgyvendinimas turi prasidėti nuo tiesos sakymo... mes akcentuojam, kad visi kartu esam šeima” (3) “...meilės, pagarbos vaikui, abipusio pasitikėjimo suformavimo...” (4) “būtų sąžiningi, kad mes kalbėtume tiesiai...” (5) “...jautrumas, atjauta” (6)</p>
	3.3 Savarankiškumo ugdymas	<p>“...daiktus išsirinkti...suvoktų savo savivertę...pasitikėtų savimi ir galėtų save atstovauti” (1) “suteikti informacija vaikui, kad yra tokia galimybė... mokyti pasinaudoti kuo gali ir tuos sprendimus kažkokius priimti... eina patys į burelius, atneša pasirašyti pažymas... mergaitės eina pačios į vaistinę...eina į parduotuvę...” (2) “vaikai gauna pinigų ir renkasi patys... patys gaminasi” (3) “...padėti atrasti savo stiprybes, skatinti savarankiškumą...vaikus įtraukti į bendruomeninį gyvenimą...įtraukti į kasdienes veiklas: maisto gaminimą, tvarkymąsi, pamokų ruošą” (4) “...išmokyti savarankiškumo, kad kiekvieną savo poelgį vaikas galėtų paaiškinti” (5) “...visada orientuojame...į tą savarankišką gyvenimą...skaičiuojam buto komunalinius mokesčius... ugdome, kad kiekvienas elgesys <i>neša atsakomybę</i>” (6)</p>

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

	3.4 Vaikų įtraukimas į sprendimų priėmimus	<p>“...man reikėjo jų nuomonės...tai parašiau jiems...daug klausimų aš su jais stengiuosi diskutuoti grupėje...dėl nuolatinės globos jis galėjo rinktis...reikėjo vaikam keisti mokyklą, tai tikrai buvo atsižvelgta į jų nuomonę...” (1) “vaikas turi prisidėti ir padėti nuspręsti kažkokį įvykį...įsitrauktų į su jais susijusius sprendimus...jis jaučia, kad jo nuomonė svarbi ir reikalinga...jų išklausymas, atsižvelgimas į išsakytą nuomonę...jeigu atsiranda klausimų, susijusių su jais, pristatai jiems informaciją ir išklausai jų pasirinkimus, požiūrį” (2) “...įtraukimas svarbiausia į tuos procesus, kurie susiję su vaiku... vaikai nuo 4-5 metų gali išsakyti savo teisėtus reikalavimus, norus...vaikams yra leidžiama daugiau mažiau pasirinkti, kur jie nori mokytis... lankyti ar nelankyti būrelį...skatiname kalbėti vaikus...jie patys nusprendžia, ko jie nori” (3) “...atsižvelgti į vaiko nuomonę veiklas ar kažkokios problemos sprendimą pozityviai...visuomet tariamės, klausiamo nuomonės...” (4) “mes planuojam kartu...taisyklės turi būti, bet mes privalom jas kurti kartu...stengiamės, kad jie galėtų išsakyti...tariamės tokius dalykus, su koku darbuotoju nori eiti pas gydytoją” (5) “...stengiamės, kad jie dalyvautų sprendimuose...visais klausimais...tariamasi su vaiku...mes visus baldus rinkomės patys...” (6)</p>
	3.5 Teisių ir pareigų santykio paaiškinimas	<p>“...pokalbius organizuojam...pristatom, pasikalbam...turi ne tik savo teises, bet turi atlikti ir savo pareigas...aiškini, kad yra dvi pusės.” (1) “...būna susirinkimas...viską aptariame...bekalbant, o pareigos akcentuojamos ir primenamos, kai įvyksta kažkokia problema” (2) “daug lankstinukų, dalomosios medžiagos yra paruošta...vaikiška konstitucija...metodinė įvairi medžiaga...diskusijos metu pagrinde vaikai supažindinami su teisėmis...kartais pasiremiam ir teisės aktais...” (3) “Socialinis darbuotojas individualių ar grupinių pokalbių metu supažindina...dalinami įvairūs lankstinukai, vaikų konstitucijos knygelės” (4) “...per žaidimus...knygutes pavartom, pasižiūrim, spalvinam...stengiamės pasišnekėti, aptarti...kiekviena teisė turi ir pareigą” (5) “visą laiką kalbamės tiek apie teises, tiek apie atsakomybes. Ir individualiai, ir grupėse...įvairūs lankstinukai vaiko teisių tema...bandome paaiškinti per pavyzdžius...ir aišku pavyzdžio rodymas...” (6)</p>

Analizuojant tyrimo metu surinktus duomenis, buvo išskirta trečioji kategorija „Veiksmai, įgalinantys vaikus naudotis savo teisėmis bendruomeniniuose vaikų globos namuose“. Ją sudaro penkios subkategorijos: vaikų išklausymas, vertybių ugdyimas, savarankiškumo ugdyimas, vaikų įtraukimas į sprendimų priėmimus, teisių ir pareigų santykio paaiškinimas. Iš tyrimo metu surinktų duomenų buvo išsiaiškinta, kad vaikų įgalinimo procese yra svarbūs visi veiksniai, kuriuos išskyrė informantai, nes jie vienas kitą papildo. Informantų nuomone, visi šie aspektai yra svarbūs ir geriausia juos naudoti kompleksiskai, kad vaikams

būtų sudarytos kuo geriausios sąlygos naudotis savo teisėmis. Pirmoji subkategorija, vaikų išklausymas, užima svarbią vietą vaikų įgalinimo procese, nes būtent priimant vaiko išsakytą nuomonę, ją išklausančiam sudarome geras sąlygas vaikui dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose. Vaikai gali išsakyti daug naudingos informacijos, taip vaikai mokosi aktyviai dalyvauti socialiniame gyvenime, skatinamas jų domėjimasis aplinka. Informantai teigė, kad yra ypatingai svarbu atsižvelgti į vaikų norus, nuomonę, jų suvokimą. Taip pat svarbu yra mokėti bendrauti su vaiku, pastebėti jo teigiamą elgesį ir jį skatinti. Informantai paminėjo, kad reikia mokėti išklausti vaiko nuomonę ir ją perteikti kitiems asmenims, nes vaikas ne visada sugeba pats už save atstovauti ir apginti savo geriausius interesus. Antroji subkategorija, vertybių ugdymas, aktuali kiekvienam vaikui, nesvarbu, ar vaikas gyvena biologinėje šeimoje, ar bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Informantų nuomone, vaikams svarbu ugdyti šeimos santykius, kurti bendruomeniniuose vaikų globos namuose šeimos atmosferą ir tarpusavio santykius, grįstus pasitikėjimu, meile ir vienas kito rūpesčiu. Informantų teigimu, nors BVGN ir negali vaikams atstoti šeimos, bet šie įkurti naujieji namai gali kurti kuo panašesnę šeimos modeliui aplinką. Kadangi šiuose namuose nėra didelės darbuotojų kaitos, vaikai gali užmegzti artimesnę ryšį su darbuotojais, kiekvienas vaikas išsirenka sau artimą žmogų. Taigi tokioje aplinkoje yra lengviau kurti pasitikėjimu ir tiesos sakymu grįstus santykius, pagarbą vienas kitam. Informantai pabrėžia, kad svarbu akcentuoti sąžiningumą, kruopštumą, žmogiškumą, meilę, jautrumą, atjautą vienas kitam. Vertybės suteikia tinkamą pagrindą įgalinimo procese, jos vaikams akcentuoja tinkamo gyvenimo aspektus ir moko naudotis savo teisėmis nepažeidžiant kitų asmenų teisių. Dėl šios priežasties tyrimo dalyviai taip pat akcentuoja tinkamo pavyzdžio rodymą vaikams. Stebėdami vaikai išmoka labai daug, bet, jeigu bus kalbama vienaip, o daroma kitaip, greičiausiai norimo rezultato nesulauksime. Trečioji subkategorija – savarankiškumo ugdymas. Tyrimo dalyviai akcentavo tai kaip svarbiausią tikslą BVGN, nes jiems yra aktualu, kad vaikas sulaukęs pilnametystės galėtų savarankiškai už save atstovauti ir užsitikrinti savo galimybes visuomenėje. Tai svarbu yra kiekvienam vaikui, nes jie iki pilnametystės turi įgyti visišką savarankiškumą. Vaikai gyvendami BVGN turi daugiau atsakomybių negu gyvendami didžiuosiuose vaikų globos namuose. Dabar jie gali savarankiškai atlikti įvairias veiklas: eiti į būrelius, rinktis reikalingus daiktus, eiti į vaistinę, parduotuvę, gamintis valgyti. Šios galimybės atsirado po pertvarkos, kai vaikai atvyko gyventi į BVGN, nes, gyvendami didžiuosiuose globos namuose, vaikai negalėjo patys nueiti į vaistinę, turėjo mažesnę pasirinkimą veiklų, valgyti taip pat nereikėjo gaminti. Daugelį veiksmų didžiuosiuose globos namuose atlikdavo darbuotojai, dėl to vaikai net nežinojo, kaip atlikti tam tikrus darbus, nes su tuo nebuvo susidūrę. Tai trukdė vaikams įgyti savarankiškumo. Dabar jiems yra suteiktos didesnės galimybės įsitraukti į namų gyvenimą ir

įgyti reikiamų įgūdžių, kurie skatina savarankiškumą. Šiai kategorijai išskirta ketvirtoji subkategorija – vaikų įtraukimas į sprendimų priėmimus. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad vaikų nuomonė yra svarbi, negalima nuspręsti už vaiką, privaloma atsižvelgti į jo nuomonę ir ją atliepti. Informantai teigia, kad vaikai nuo 4-5 metų gali išreikšti savo nuomonę ir norus. Vaikų įtraukimas yra esminis aspektas vaikų įgalinime, svarbu juos skatinti išsakyti savo mintis ir atsižvelgti į jų norus. Svarbu kartu su vaiku priimti sprendimą, kuris geriausiai atliepia vaiko geriausius interesus. Vaikų dalyvavimas sprendimų priėmimuose suteikia vaikams pasitikėjimo savimi, ugdo atsakomybę už savo pasirinkimą, skatina mąstymą ir suteikia vaikams jų teisėtų teisių įgyvendinimą. Nes vaikai taip pat yra atsakingi už su jais susijusius sprendimus, jie turi įgauti atsakomybę už savo pasirinkimus. Penktoji kategorija – teisių ir pareigų santykio paaiškinimas vaikams. Jiems reikia paaiškinti ir išugdyti tinkamą teisių ir pareigų suvokimą, tai priklauso nuo mūsų, suaugusiųjų, kurie yra šalia vaikų. Tyrimo dalyviai pripažino, kad vaikai žino pagrindines savo teises, bet su platesniu teisių suvokimu juos reikia supažindinti. Taip pat kaip ir su pareigomis, jos turi atsirasti su laiku ir būti išugdytos vaikams. Taigi informantai teigė, kad supažindinimas su teisėmis ir pareigomis paprastai vyksta pokalbių ir diskusijų metu. Dažnai į pagalbą pasitelkiant įvairius lankstinukus, knygeles bei žaidimus. Toks supažindinimas vykdomas individualiai, pagal poreikį ir situaciją.

Pradedant lyginti išanalizuotus tyrimo duomenis su moksline literatūra, matome, kad surinkti duomenys papildė mokslinėje literatūroje rastą informaciją. Išnagrinėtoje mokslinėje literatūroje buvo aptartos visos subkategorijos, kurias informantai išskyrė. Veiksnių, kurie išskirti kategorijose svarbą galėjome pastebėti nagrinėjant mokslinę literatūrą. JT vaiko teisių komiteto bendruosiuose komentaruose (2018) pabrėžiama, kad vaikų ugdymas žmogaus teisių klausimais turi trukti visą gyvenimą, ypač iki kol sulauks pilnametystės. Danner ir Jonynienė (2012) savo straipsnyje pritaria, kad ugdymas žmogaus teisių klausimais turi trukti visą gyvenimą, o svarbiausia vaikams iki kol sulauks pilnametystės amžiaus. Svarbu, kad kasdieniame gyvenime atsispindėtų vertybės, kuriomis turi būti grindžiamas gyvenimas ir teisių įgyvendinimas. Tamutienė (2018), Danner ir Jonynienė (2012) savo straipsniuose pabrėžė, jog vaikai geriausiai mokosi iš pavyzdžių ir asmeninės patirties. Informantai šiai nuomonei pritarė tyrimo metu teigdami, kad nesulauksime norimo rezultato, jeigu rodomas elgesys skirsis nuo prašomo iš vaikų. Taip pat informantai kaip Danner ir Jonynienė (2012) savo straipsnyje pabrėžė, kad vaikui svarbu pajusti savo indėlį sprendimų priėmime, atsakomybę už juos ir pasekmes. Nes tik per patyrimą vaikas gali pasiruošti savarankiškai priimti sprendimus. Tyrimo dalyviai išskyrė tai, kad svarbiausias tikslas vaikų įgalinime yra išugdyti jų savarankiškumą, tai reglamentuojama ir Lietuvos Respublikos Civiliniame Kodekse (2000, AR 2021-01-23 202106-30). Tamutienė (2018) teigė, kad vaikų savarankiškumo ugdymas ir visas įgalinimo

procesas priklauso nuo žmonių požiūrio į vaikus. Informantai savo teiginiais pritarė, kad žmonių požiūris turi didelę reikšmę vaikų įgalinimo procese. Vaikai iki pilnametystės negeba savarankiškai funkcionuoti visuomenėje, dėl šios priežasties daug kas priklauso nuo vaikų supančių žmonių. Skirtingas žmonių požiūris į vaikus paveikia deklaruojamą dokumentuose vaiko teisių apsaugą, nes dokumentuose reglamentuoti teiginiai ne visada taip būna žmonių įvykdyti kaip priklauso. Tamutienė (2018) išskyrė orientuoto į vaiką požiūrio veiksmus, kurie glaužiai siejasi su tyrimo metu surinktais duomenimis, tai atsižvelgimas į vaiko poreikius ir interesus, sprendimų priėmimas atsižvelgiant į vaiko gerovę ir saugumą, aktyvaus vaiko įtraukimo į sprendimo priėmimo procesus. Valackienė ir Kairienė (2019) savo straipsnyje tai pat pabrėžia, kad net patys mažiausieji gali pasisakyti, negalima slopinti šio noro. Vaikams svarbu įsitraukti į sprendimų priėmimo procesus jiems yra smagu diskutuoti su suaugusiais, tuomet ir jie jaučiasi svarbūs. Vaikų įsitraukimas reikalingas visose gyvenimo situacijose, namuose, mokykloje, nes jie taip mokosi būti savarankiški ir geriau priima sprendimus, nes tai būna aptarta su jais, o ne už juos nuspręsta. Dudaitė ir Kairienė (2017) savo straipsnyje pabrėžė, kad labai svarbu yra domėtis vaikų nuomone, reikia skatinti vaikus išsakyti ją ir aišku, kiek įmanoma, atsižvelgti į išsakytas vaikų mintis. Tyrimo dalyviai savo teiginiais tam taip pat pritarė.

Apibendrinant galima būtų paminėti, kad vaikų įgalinimas susideda iš daug aspektų. Svarbiausi atsispindi tyrimo metu surinktuose duomenyse, kurie papildė mokslinėje literatūroje rastą informaciją, tai – vaikų išklausymas, vertybių ir savarankiškumo ugdymas, vaikų įtraukimas į sprendimo priėmimo procesus ir teisių ir pareigų santykio paaiškinimas vaikams. Reikėtų pabrėžti, kad vaikų ugdymas turi trukti visą gyveimą, svarbiausia – iki kol sueis pilnametystė. Jiems svarbu kasdieniame gyvenime matyti tinkamą pavyzdį, kuris skatina įgyti visišką savarankiškumą.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti vaikų įgalinimo galimybes bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Kaip ir visus gyvenimo procesus įgalinimą lydi sėkmės ir nesėkmės. Buvo įdomu išsiaiškinti tyrimo dalyvių nuomonę, kokie veiksniai teigiamai paveikia įgalinimo procesą. 4 lentelėje pateikiama informacija kokie teigiami veiksniai iškyla įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis.

4 lentelė. Teigiami veiksniai išskylančios įgalinančios vaikų naudotis savo teisėmis

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
4. TEIGIAMAI VEIKSNIAI, IŠSKYLANTYS ĮGALINANT VAIKUS NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS	4.1 Vaikų elgesio pasiekimai	„Visos ir smulkmenos džiugina...“ (1) „...vaikas kažko išmoksta...gauna teigiamą įvertinimą...gražus bendravimas“ (2) „...tampa savarankiškesni, kūrybingesni, išmoksta dirbti grupėje, mokosi ieškoti kompromisų...pavyksta išlaikyti balansą tarp teisių ir pareigų...“ (4) „...kambario susitvarkymas...mokymosi rezultatai, kūrybiniai...“ (6)
	4.2 Vaikų motyvacijos atsiradimas	„vaikui kyla noras kažką daugiau atlikti...“ (2) „...išmoksta atsiskleisti...“ (4) „baigia mokslus, apie kuriuos net nebūtom pagalvojęs“ (5)

Analizuojant tyrimo metu surinktus duomenis buvo išskirta ketvirtoji kategorija „Teigiami veiksniai, išskylančios įgalinančios vaikų naudotis savo teisėmis“. Ją sudaro dvi subkategorijos: vaikų elgesio pasiekimai ir vaikų motyvacijos atsiradimas. Kalbant apie vaikų elgesio pasiekimus informantai įvardijo, kad džiugina visi teigiami veiksmai net ir menkiausias smulkmenos. Vaikų teigiami įvertinimai, pasiekimai, gražus bendravimas, kambario susitvarkymas kelia džiugesį. Didesni pasiekimai taip pat kelia džiaugsmą – tai vaikų savarankiškumo didėjimas, vaikų gebėjimas ieškoti kompromisų, balanso išlaikymas tarp teisių ir pareigų. Džiugesį keliančiu aspektu yra labai daug, bet reiktų nepamiršti į juos atkreipti dėmesį, pastebėti ir skatinti pozityvų elgesį. Teigiami veiksmai rodo, koku lygiu pavyksta ugdyti vaikus ir suteikti jiems reikiamas sąlygas. Antroji subkategorija – vaikų motyvacijos atsiradimas. Tyrimo dalyviai šią subkategoriją išskyrė kaip ypatingai svarbią pabrėždami, kad vaikų motyvacija mokytis ir tobulėti įgalinimo procese yra labai svarbi. Jeigu vaikas nenori kažko daryti, pradeda protestuoti, kyla sunkumų, nes jis maištaujant visiškai nenori įgyti naujų žinių ar įgūdžių. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad smagiausia, kai pačiam vaikui kyla noras kažką daugiau atlikti, pradeda skleisti visomis prasmėmis, mokosi ir pasiekia užsibrėžtų tikslų. Tai padeda jam ugdytis, nes motyvuotas vaikas priima naudingą informaciją, kuri jam reikalinga siekiant jo savarankiškumo gyvenime.

Pradedant lyginti tyrimo duomenis su mokslinė literatūra galima pastebėti, kad šia tema duomenų nėra daug. Gvaldaitė ir Šimonytė (2016) savo straipsnyje kalbėjo apie institucinės globos kritikavimą ir neigiamą pusę, o duomenų apie teigiamus aspektus nėra arba jie nėra akcentuojami. Tačiau iš tyrimo duomenų galime teigti, kad teigiamų aspektų tikrai yra. Tai gali lemti institucinės globos pertvarka, kuri naikina didžiuosius vaikų globos namus ir vykdomas bendruomeninių vaikų globos namų kūrimas. Tyrimo dalyviai, BGVN dirbantys darbuotojai, pateikė nemažai informacijos, leidžiančios teigti, kad BGVN yra galimybė vaikams įgauti savarankiškumo, pasiekti gyvenimo tikslų, jaustis saugiau šiuose namuose ir kurti pasitikėjimu grįstus artimus santykius su darbuotojais.

Taigi remiantis tyrimo duomenimis reikėtų pabrėžti, kad ši kategorija, išskirta remiantis tyrimo duomenimis, kelia teigiamas emocijas dėl pabrėžiamų aspektų, kurie įrodo, kad ir institucinėje globoje kyla teigiami veiksniai. Bet tai, kad nėra apie tai daug informacijos leidžia daryti prielaidą, kad būtų tikslinga atlikti platesnius tyrimus, kurie galėtų apžvelgti dabartinę situaciją Lietuvos mastu. Tai leistų išsiaiškinti BVGN indėlių į geresnę vaikų ateitį ir jų įgalinimo galimybes.

Vaikų įgalinimas yra ypatingai svarbus procesas ypač tų vaikų, kurie patiria įvairių gyvenimo sunkumų, tarp jų patenka vaikai gyvenantys Bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti vaikų įgalinimo metu iškylančius veiksniai, kurie sukelia sunkumų vaikų įgalinimo procese. 5 lentelėje pristatomi neigiami veiksniai, kurie iškyla įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis.

5 lentelė. Neigiami veiksniai iškylantys įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
5. NEIGIAMAI VEIKSNIAI, IŠKYLANTYS ĮGALINANT VAIKUS NAUDOTIS SAVO TEISĖMIS	5.1 Vaikų elgesio sunkumai	“kaip nesiseka...kaip prisidirba ką nors...” (1) „...visos smulkmenos, kurios nepavyksta” (2) “tomis teisėmis jie naudojasi ne taip kaip reikia” (3) “...atsineša į namus išmoktą netinkamą elgesį...” (4) “...vaikai turi supratimą apie savo teises, bet iškreiptą...sunkiai priima pasikeitimus” (4) “...kai jie meluoja...neturi teisingo supratimo apie savo teises... elgesys tampa visiškai kitoks, nueina negerais keliais” (5) “...elgesio protestas...” (6)
	5.2 Vaikų mokymosi sunkumai	“...krenta vidurkis...” (2) “...pradedama prastėti rezultatai...” (4) , mokslų nepasiekimai...” (6)
	5.3 Vaikų motyvacijos stoka	“...sunkiai kabinasi į gyvenimą, mažai turi motyvacijos” (1) “...meta mokslus.” (1) “...sueina pilnametystę ir pasikeičia viskas...” (5)

Penktoji kategorija – „Neigiami veiksniai, iškylantys įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis“. Šią kategoriją sudaro trys subkategorijos: vaikų elgesio sunkumai, vaikų mokymosi sunkumai ir vaikų motyvacijos stoka. Pirmoji subkategorija išskyrė egzistuojančius vaikų elgesio sunkumus, kurie kelia neigiamus veiksniai įgalinant vaikus naudotis savo teisėmis. Tyrimo dalyviai išskyrė, kad tai susideda iš įvairių smulkmenų, menkų nusižengimų, įvairių nesėkmių, melavimų, kurie įvyksta emocijų nevaldymo metu. Tačiau informantai išskiria ir rimtesnius veiksniai, kurie trukdo vaikų įgalinimo procesui, o juos pakeisti yra sudėtinga. Tai vaikų išmoktas netinkamas elgesys, vaikai netinkamai supranta savo teises, naudojimąsi jomis. Tyrimo dalyviai teigė, kad yra labai sunku, kai vaikai iš namų atsineša netinkamą elgesį, suvokimą apie savo teises ir pareigas. Pakeisti jų elgesį ir mąstymą tinkama kryptimi yra sudėtinga. Jie yra linkę protestuoti, pyksta, kad šeimoje tai buvo priimtina, jų tėvai taip elgėsi ir rodė tokį pavyzdį, o dabar reikia elgtis kitaip. Tai sukelia daug sunkumų ir reikalauja ilgo ir kantraus darbo. Antroji subkategorija išskiria vaikų mokymosi sunkumus. Tyrimo dalyviai

teigė, kad mokymosi sunkumai yra dažna problema. Dažnai kylantys sunkumai neramina dėl to, kad yra matoma, kad vaikas gali pasiekti daugiau, jeigu skirtų tam laiko ar neprotestuotų prieš mokslus. Tačiau yra atvejų, kai bandomos įvairios strategijos, kad vaikas mokytųsi, tačiau jo tai nemotyvuoja. Stengiamasi kalbėtis su vaiku, skatinti jį įvairiomis priemonėmis, rodyti tinkamą pavyzdį, bet su tuo susitvarkyti reikia daug laiko ir kantrybės. Informantai teigė, kad vaikų mokymosi sunkumai dažnai slegia ir pačius darbuotojus, nes jie prisiima už tai sau atsakomybę ir nerimauja, nes nieko negali pakeisti. Trečioje subkategorijoje išskiriamas veiksnys, tai vaikų motyvacijos stoka, kuri trukdo vaikui išsiugdyti reikiamus įgūdžius. Jie tiesiog nieko nenori iš gyvenimo, nepriima naudingos informacijos, kuri suteiktų galimybę jiems tobulėti visapusiškai. Motyvacijos trūkumas atstumia vaiką pasiekiančią informaciją ir sustabdo vaiko mokymosi procesus, nes vaikas tarsi užsiblokuoja. Tyrimo dalyviai teigė, kad tai yra sunkiausias etapas. Jo metu reikia atrasti būdus, skatinančius vaikų motyvaciją tobulėti ir pasiimti iš gyvenimo reikiamą informaciją.

Pradedant lyginti tyrimo metu surinktus duomenis su moksline literatūra matoma, kad daug kas sutampa. Toliušytė ir Plaušinitė (2015) teigė, kad vaikams yra sunkus perėjimo į savarankišką gyvenimą etapas, tai patvirtina ir tyrimo metu gauti duomenys. Gudžinskienė ir Augutavičius (2014) patvirtino, kad kasdienių įgūdžių vaikai dažniausiai įgyja institucinėje globoje. Tačiau kyla sunkumų su darbo paieškomis, būsto paieška bei įsigijimu, pinigų disponavimu. Jiems sunku kurti šeimyninį gyvenimą, pasirūpinti savimi ir pilnavertiškai gyventi visuomenėje. Samošonok (2015) teigia, kad vaikams atvykusiems gyventi į vaikų globos namus yra ypatingai sunku, jie tampa pažeidžiami, nes yra nutraukti jų emociniai ryšiai su tėvais ar vienu iš jų. Nesvarbu kokią aplinką ir pavyzdį jie matė šeimoje, jiems tai buvo priimtina ir jie ten jautėsi saugesni, nes būtent prie to yra pripratę. Patekę į globos instituciją jie jaučiasi nesaugūs, nepasitiki aplinkiniais, jaučia jausmų sumaištį, kyla elgesio sunkumų, įvairių įtampų.

Apibendrinant galima būtų paminėti, kad tyrimo metu surinkti duomenys iš dalies pritaria mokslinėje literatūroje nagrinėtai informacijai. Tačiau tyrimo metu išryškėjo dar keletas aspektų, kurie nėra minimi mokslinėje literatūroje. Visų pirma, tyrimo dalyviai minėjo, kad yra ypatingai sunku, kai vaikai atsineša išmoktą elgesį, savotišką teisių suvokimą į globos įstaigą, nes nukreipti vaiką tinkama linkme yra ypatingai sunku. Taip pat ne visada būna tiek pat laiko padėti vaikui įgyti reikiamų įgūdžių, nes vienas vaikas gali atvykti mažametis, o kitas paauglys. Dėl šios priežasties skiriasi jų įgalinimo ir savarankiškumo išugdymo galimybės. Mokslinėje literatūroje akcentuojama institucinės globos trūkumai, bet neakcentuojami sunkumai, dėl kurių atsakinga yra ne tik institucinė globa, bet ir atsineštas išmoktas elgesys iš biologinės šeimos. Galima būtų paminėti, kad dažnai įžvelgiami tik neigiami aspektai ir pamirštama paminėti

geruosius. Reikia nepamiršti, kad institucinė globa vis dėl to egzistuoja, norint suteikti vaikams sąlygas gyventi ir vystytis, jeigu biologinėje šeimoje nėra tam galimybių. Šio tyrimo metu surinkti duomenys palyginti su mokslinė literatūra leidžia daryti prielaidą, kad BVGN atneša teigiamų pokyčių globojamų vaikų atžvilgiu. Tačiau tai nėra plačiai ištirta, dėl šios priežasties yra verta apgalvoti galimybę atlikti platesnio masto tyrimus, kurie galėtų kalbėti apie Lietuvoje egzistuojančią situaciją. Tai leistų apmastyti teigiamus aspektus, kurie įvyko po vaikų globos namų pertvarkos Lietuvoje.

Atliekant tyrimą buvo siekiama ištirti vaikų įgalinimo galimybes BVGN. Vaikų įgalinimo etape svarbus visų asmenų požiūris į vaikus, jų galimybių ugdymą, nes nuo to priklauso, kokios galimybės bus suteiktos vaikams. Taigi 6 lentelėje pateikiama informacija apie netinkamą požiūrį į vaikus, gyvenančius BVGN, kuris sukelia sunkumų vaikų įgalinimo procese.

6 lentelė. Visuomenės požiūris į vaikus, gyvenančius bendruomeniniuose vaikų globos namuose

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
6. NETINKAMAS POŽIŪRIS Į VAIKUS, GYVENANČIUS BENDRUOMENINIUISE VAIKŲ GLOBOS NAMUISE	6.1 Mokytojų požiūris	“...jaučiasi iš mokytojų tas skyrimas vaikų iš mūsų namų...nepriima jų” (1) “jeigu kažkas kažką pavogė, tai tik vaikai iš globos namų” (5)
	6.2 Kaimynų požiūris	“išgyventi kaimynų terorą...į butą ateis gyventi vaikai iš “bagadzelnės” (3) “jie bent sveikintis moka...jie iš vaiknamio...visi bus pagalbinės lygio” (5)

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis buvo išskirta kategorija „Netinkamas požiūris į vaikus, gyvenančius bendruomeniniuose vaikų globos namuose“. Ją sudaro dvi subkategorijos: mokytojų požiūris ir kaimynų požiūris. Pirmoji subkategorija pabrėžia ypatingai skaudžią realybę, kuri išryškėjo tyrimo eigoje. Mokytojai išskiria vaikus, kurie yra iš globos įstaigų, jaučiasi jų netinkamas elgesys su vaikais. Tyrimo dalyviai įvardijo, kad šioje situacijoje, kai dėl Covid-19 pandemijos pamokos vyksta vaikams nuotoliniu būdu, jiems tenka išgirsti vedamas pamokas ir bendravimą su jais. Informantai pastebi, kai kurių mokytojų nepagarbą vaikams, jų ignoravimą, kuris vaikams sumažina galimybes pasinaudoti savo teisėmis ir laisvėmis. Vaikams uždėta tarsi etiketė, stigma, kad, jei kažkas kažką blogo padaro, tai kaltinami šie vaikai. Mokykloje, jeigu įvyksta vagystė, akiratyje iškart atsiranda globojami vaikai. Jie visada įtariami netinkamu elgesiu, vaikai jaučia skyrimą, kuris yra nukreiptas į juos. Tai jiems kelia neigiamus jausmus, kurie skatina vaikų nepasitikėjimą ir nenorą keistis, nes jie jaučia, kad, jeigu ir neatlieka nieko blogo, jie vistiek yra kaltinami. Vaikams mažėja motyvacija

ir jie dažnai renkasi pradėti maištauti ir taip bent jau sulaukti teisingos kritikos. Antroji išskirta subkategorija yra kaimynų požiūris, kuris yra neigiamas. Tai įrodo, kad visuomenė vis dar neapsišvietusi vaiko teisių klausimais ir tai dar kartą patvirtina, kad ypatingai reikalinga šviesti visuomenę ir keisti žmonių požiūrį. Informantai teigė, kad buvo ypač sudėtinga situacija, kuomet vyko pertvarka ir vaikai iš vaikų globos namų persikeldinėjo gyventi į bedruomeninius vaikų globos namus, įsikūrusius mieste, butuose. Tai sukėlė kaimynų pasipiktinimus, kurie pasireiškė vaikų įžeidinėjimais. Jie teigė, kad ateis vaikai iš „bagadzelnės“. Prasidėjo įvairūs žeminantys klausimai, ar jie bent sveikintis moka? Prasidėjo įžeidimai, kad šie vaikai iš „vaiknamio“ ir visi bus specialiosios mokyklos lygio, nieko nemokantys. Tai vaikams kėlė dvigubą stresą, nes reikėjo išgyventi ne tik pokyčius, kurie įvyko atsikrausčius į BVGN, bet ir, kaip išsireiškė tyrimo dalyviai, reikėjo išgyventi kaimynų terorą. Vaikai daugiabutyje dažnai apkaltinami dėl šiukšlinimo ar kitų nesusipratimų. Kai kas įvyksta, tai iškart lengviausia yra sakyti, tai čia tie, kur iš „vaiknamio“. Vaikams kelia daug streso aplinkinių neigiamas požiūris. Tyrimo dalyviai teigė, kad jaučiasi visuomenės požiūrio pasikeitimas į gerąją pusę, bet vis dar egzistuoja atvejų, kada vaikai susilaukia neigiamo visuomenės požiūrio.

Lyginant tyrimo dalyvių išsakytą nuomonę su mokslinėje literatūroje analizuojamais duomenimis, galima pastebėti, kad daugelis autorių įvardindami netinkamą visuomenės požiūrį į vaikus jo teises ir kalba būtent, apie ką ir buvo išsiaiškinta išanalizavus tyrimo metu gautus duomenis. Brosch (2019), Kairienė (2012, 2017) straipsniuose taip pat kalbėjo apie netinkamą žmonių požiūrį į vaikus. Gudžinskienė, Raudeliūnaitė, Uscila (2016) savo straipsniuose pritaria, kad reikia šviesti visuomenę vaiko teisių klausimais. Visuomenėje nėra vieningo požiūrio į vaiką, jo teisių įgyvendinimą, tai patvirtina savo straipsniuose Tamutienė (2018). Mokslinėje literatūroje yra kalbama apskritai apie visuomenės ir žmonių skirtingą suvokimą į vaikus jų teises ir pareigas. Daugelis autorių pabrėžia svarbą šviesti visuomenę šia tema. Tačiau tyrimas leido išsiaiškinti būtent BVGN gyvenančių vaikų sunkumus, kurie kyla dėl visuomenėje egzistuojančio netikamo požiūrio. Vaikams gyvenantiems BVGN dažniausiai tenka sulaukti neigiamų veiksnių iš mokytojų ir kaimynų ar arti gyvenančių žmonių. Tai net tik leidžia daryti prielaidą, kad reikia šviesti visuomenę, tačiau ir nurodo kryptį, kuriuos būtent asmenis reikia pirmiausia šviesti, kad vaikai galėtų saugiai ir ramiai gyventi. Tai skatina imtis priemonių, kurios užkirstų kelią šios problemos plitimui, nes tai vaikams kelia didelę žalą.

Taigi apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis su mokslinėje literatūroje analizuota medžiaga, galima pabrėžti, kad visuomenės požiūris yra didžiausia problema. Mokslinėje literatūroje dažniausiai kalbama apskritai apie visuomenės požiūrį į visų vaikų teises ir pareigas. Tyrimo metu išsiaiškinome visuomenės požiūrį į labiausiai pažeidžiamą visuomenės grupę – vaikus gyvenančius institucinėje globoje. Tai leido išsiaiškinti, kad visi vaikai sulaukia

netinkamo visuomenės požiūrio, kuris trukdo vaikų įgalinimui naudotis savo teisėmis. Tačiau vaikams, gyvenantiems institucinėje globoje, tai kelia dar daugiau sunkumų, nes jiems ne tik, kad sunkiau pasinaudoti savo teisėmis, bet jie ir patiria psichologiškai daugiau sunkumų. Nes yra negerbiamia ir skiriama iš visuomenės dalis. Taigi norėtusi pabrėžti, kad reikia keisti visuomenės požiūrį, šviečiant ją vaiko teisių klausimais, integruojant į visuomenę institucinėje globoje gyvenančius vaikus.

Vaikų nuomonės išsakymas yra svarbus procesas, nes jis būtent įtraukia vaikus į sprendimų priėmimo procesus. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kokios sąlygos skatina vaikus išsakyti savo nuomonę. 7 lentelėje pateikiame gautą informaciją, kuri atskleidžia pagrindines sąlygas, kurios skatina vaiką atsiskleisti.

7 lentelė. Sąlygos skatinančios išsakyti savo nuomonę

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
7. SĄLYGOS, SKATINANČIOS IŠSAKYTI SAVO NUOMONĘ	7.1 Iškilusių klausimų aptarimas su vaikais jiems priimtiniu būdu	“ieškom geriausio varianto...būna balsuojam...burtus traukiam” (1) “laviruoji ir ieškai kompromisų, kad nei vienas nebūtų nuskriaustas” (2) “atrandam kompromisus...atrandam vieningą nuomonę” (3) “...kalbamės dažniausiai, kad pašaliniai nesiklausytų...anonimiškai išreikšti savo nuomonę paliekant norimam darbuotojui raštelį” (4) “kažką padaro ir, jeigu ateina ir patys papasakoja, tada niekas jų nebaudžia...dėžutė, į kurią gali įmesti...anonimiški lapeliai gali būti...dėl naujovių vaikai informuojami iš anksto, kad jie pasiruoštų” (5) “...užtikrinti fiziologinius poreikius...aukštesnius...užtikrinti saugumą” (6) “matai, kad jis gal nedrįsta, kažką nori pasakyti, tai tada kvietiesi...” (6) “...nuošalią vietą, kad niekas negirdėtų ir neblaškytų...” (6) “BVGN kažkokie pasikeitimai...iš anksto aptariam...” (6)
	7.2 Artimo santykio palaikymas su vaikais	“turi kiekvienas savo asmenį, pas kurį ateina ir pasipasakoja...” (1) “...ateinam į darbą kaip į namus, bendraujam paprastai” (2) “vaikai turi artimus asmenis...vaikai nebijo į mus kreiptis ir iškelti tam tikrus klausimus ar kalbėti apie savo teises...ir mažesnis vaikas pasako, ko nori, ko nenori” (3) “...vaikui sukurti šiltą, pastovų santykį...užmegzti su vaikais pasitikėjimu grįstus santykius...nėra atstumiami vaikai, o visada išklausomi...turi savą asmenį, kuriuo pasitiki...” (4) “su kuo geriausiai jaučiasi tam ir pasisako” (5) “kiekvienas yra pasirinkęs suaugusį, su kuriuo ryšys yra stipriausias...užmezgamas artimesnis kontaktas, kaip šeimoje” (6)

Apžvelgiant tyrimo metu gautus duomenis buvo išskirta kategorija „Sąlygos, skatinančios išsakyti savo nuomonę“. Ši kategorija susideda iš dviejų subkategorijų: iškilusių klausimų aptarimas su vaikais jiems priimtiniu būdu ir artimo santykio palaikymas su vaikais. Pirmoji subkategorija, kurioje kalbama apie iškilusių klausimų aptarimą vaikams priimtiniu

būdu akcentuoja tai, kad vaikams svarbus saugumas visuose gyvenimo etapuose. Tyrimo dalyviai išskyrė, kaip jie BVGN stengiasi užtikrinti vaikams saugumą. Jiems turi būti sudarytos sąlygos išsakyti savo nuomonę taip, kaip jiems yra geriausia, kaip jiems lengviausia atsiskleisti. Dažniausiai tyrimo dalyviai minėjo, kad stengiasi visada išklaudyti vaikus ir atsižvelgti į jų nuomonę, atliepti vaikų išsakytus norus. Vaikams kuria pasitikėjimu grįstą aplinką, kurioje sprenddami įvairius klausimus stengiasi atrasti kompromisus, kurie patenkintų visų interesus. Vaikams stengiamasi paaiškinti visus procesus ir sprendimus, kurie ne visada būna pagal jų norus, bet vaikams paaiškinus ugdomas jų suvokimas ir supratimas, dėl kokios priežasties nebuvo pasielgiama taip, kaip jie norėtų, ši informacija būna priimama supratingiau. Taip pat tyrimo dalyviai akcentavo, kad vaikai visada gali pasisakyti anonimiškai, jie gali palikti raštelius darbuotojams, įmesti raštelį į tam skirtą dėžutę. Vaikai būna suprasti, jeigu kažkas įvyksta ir jie patys pasipasakoja. Tyrimo dalyviai teigė, kad normalu yra klysti, vaikams bando paaiškinti per pavyzdžius ir savo patyrimus. Svarbu vaikui suprasti, kad visi klysta, tik reikia mokėti pasitaisyti ir visada kalbėtis. Informantai pabrėžė, kad dabar bendruomeniniuose vaikų globos namuose aptarti su vaikais iškilusius klausimus jiems priimtiniu būdu yra lengviau, gyvena mažiau vaikų ir tai leidžia individualiai su vaiku atrasti ryšį. Antroji subkategorija pabrėžia artimo santykio palaikymą su vaikais, kuris remiasi nuoširdžiu ir pasitikėjimu grįstu santykio kūrimu. Šis santykių palaikymas taip pat kuria saugumo jausmą ir yra ypatingai svarbus vaikams gyvenantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Pasitikėjimu grįsti artimi santykiai vaikams svarbūs ir reikalingi. Vaikai, gyvendami BVGN, turi didesnę galimybę sukurti artimus santykius su dirbančiais darbuotojais, nes vaikų nėra daug, jiems yra skiriama daugiau laiko, dėmesio ir nėra didelės darbuotojų kaitos. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad į vienus BVGN eina dirbti dažniausiai trys darbuotojai. Vaikai atsirenka, kuris asmuo jam kelia didžiausią pasitikėjimą ir pasirenka būtent jį. Informantai teigė, kad kiekvienas vaikas turi savo asmenį, kuriuo labiausiai pasitiki. Jiems yra galimybė pasirinkti, su kuo nori eiti, tarkim, pas gydytojus arba kitur. Nesvarbu, jeigu darbuotojas, kuris reikalingas tą dieną vaikui ir nedirba, visada atrandama išeitis ir darbuotojas pasirūpina tuo vaiku. Tyrimo dalyviai teigia, kad jie į darbą ateina kaip į namus, bendrauja paprastai ir nuoširdžiai. Visada stengiamasi išklaudyti vaikus ir kurti šiltus santykius. Vaikai nebijo pasisakyti, net ir mažiausieji reiškia savo nuomonę įvairiais klausimais. Informantai pabrėžia, kad BVGN pavyksta užmegzti šiltus santykius su vaikais, kurie primena artimus santykius šeimoje.

Lyginant tyrimo duomenis su moksline literatūra galima pastebėti, kad mokslinėje literatūroje dažniausiai išskiriama saugi aplinka ir artimi ryšiai kaip svarbūs aspektai vaikams siekiant geriausių vaiko interesų įgyvendinimo. Tačiau visur minima, kad institucinėje globoje to pasiekti nepavyksta, kad tik šeimoje biologinėje arba globėjų vaikams galima suteikti šias

sąlygas. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija (2003) globą šeimoje akcentuoja kaip labiausiai priimtina globos formą, kuri vaikams gali užtikrinti geriausių interesų įgyvendinimą, saugumą, teisių įgyvendinimą ir artimų ryšių palaikymą. Institucinė globa akcentuojama kaip neigiamai paveikianti vaiką, nes neturi šeimai panašaus gyvenimo modelio. Dėl šios priežasties prioritetas teikiamas globai šeimoje. Gvaldaitė ir Šimonytė (2016) savo straipsnyje pabrėžia, kad vaikams gyvenantiems institucinėje globoje dėl bendravimo trūkumo su suaugusiais, sulėtėja intelekto ir psichinė raida. Taip pat pabrėžia, kad neužtikrinamas saugumo jausmas, kuris ypatingai svarbus šiems vaikams. Vaikai gyvendami šiuose namuose neturi galimybės užmegzti kokybiškų santykių su suaugusiais asmenimis. Autorės akcentuoja saugumo jausmo ir kokybiškų santykių su suaugusiais svarbą, bet pabrėžia, kad institucinėje globoje to užtikrinti neįmanoma. Teigiama, kad tik šeimoje biologinėje arba globėjų vaikui galima užtikrinti šiuos svarbius aspektus. Gudžinskienė ir Augutavičius (2014) teigė, kad šie vaikai yra vieniši, neturi artimo žmogaus, kuriam galėtų išsipasakoti ar paklausti įvairių klausimų bei sulaukti patarimų čia ir dabar. Jie pritaria nuomonei, kad vaikai tik šeimoje gali užsitikrinti saugumą ir artimus santykius. Samašonok (2015), remdamasis J. Bowlby'o prierašumo teorija, pabrėžia artimų santykių svarbą. Teigia, kad glaudūs santykiai sudaro galimybes pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje. Saugumo jausmo stoką įvardija kaip didžiausią problemą, kuri egzistuoja globojamiems vaikams institucijoje. Toliušytė ir Plaušinitė (2015) pabrėžia, kad globojami vaikai nepatiria glaudžių santykių ir tinkamo saugumo.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis ir mokslinėje literatūroje surinktą medžiagą galima pastebėti, kad mokslinėje literatūroje, institucinė globa yra nuvertinama dėl šeimos modelio nesukūrimo, kuris sukelia kitų sunkumų. Teigiama, kad institucinėje globoje gyvenantys vaikai negali patirti saugumo jausmo ir glaudžių santykių su suaugusiais. Tačiau pradėjus lyginti šią informaciją su tyrimo duomenimis pastebėta, kad šiuo klausimu nuomonės išsiskiria. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad vaikai gyvendami institucinėje globoje patiria saugumo jausmą, jie nebijo pasisakyti, jų nuomonė išklausoma visais atvejais ir ieškoma kompromisų, kad atitiktų visų poreikius. Vaikai, gaudami paaiškinimą, dėl kokios priežasties buvo priimtas vienas ar kitas sprendimas, priima informaciją suprantamai. Tyrimas atskleidė tai, kad vaikai gyvendami bendruomeniniuose vaikų globos namuose turi savo artimą asmenį, kuriam gali pasisakyti, atranda progą prieiti ir pasikalbėti. Tai rodo teigiamą poslinkį šioje vietoje. Galima būtų teigti, kad tai lėmė globos namų pertvarka, kurios dėka įsikūrė mažesni bendruomeniniai vaikų globos namai. Juose vaikai turi galimybę užmegzti artimesnius santykius su darbuotojais, jiems yra skiriama daugiau laiko bendrauti, jie yra išklausomi jiems priimtina forma. Šie namai yra mažesni, juose dažniausiai gyvena 5 globojami vaikai. Visa tai

sudaro vaikams geresnes galimybes jaustis saugiams ir palaikyti glaudžius santykius su darbuotojais.

Vaikai turi turėti galimybę kreiptis pagalbos iškilus įvairioms problemoms ir sunkumams. Tačiau pradžioje jie turi žinoti kur gali gauti jiems reikiamą pagalbą. Šeimoje dažniausiai vaikai kreipiasi į tėvus. Taigi buvo aktualu išsiaiškinti, kur vaikai kreipiasi pagalbos bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Tyrimo dalyviai išskyrė keletą būdų pagalbos ieškojimo būdų, kurie pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė. Vaikų galimybės kreiptis pagalbos bendruomeniniuose vaikų globos namuose

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	KODAI
8 VAIKŲ GALIMYBĖS KREIPTIS PAGALBOS BENDRUOMENINIUOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE	8.1 Tiesiogiai į BVGN darbuotojus	“...pasikalbam, jie suranda, būna, tinkamą laiką prieiti” (1) “...su tuo žmogumi, kuris tą dieną dirba. Kartais kreipiasi į direktorę” (1) “...gaminant valgyt vaikai visada pasisako...” (2) “jie patys žino, kada prieiti...” (2) “tada, kai būni vienas” (2) “kreipiasi į mus darbuotojus...į direktorę” (2) “žmogų, kuris dirba šalia, socialinį darbuotoją, įstaigos vadovą” (3) “...sava asmenį socialinį darbuotoją, direktorių” (4) “kreipiasi į sau artimą darbuotoją...” (5) “fizinį kontaktą, kurio metu galime pasikalbėti...per auklėtojus ar kitus darbuotojus...” (6) “suranda būda prieiti, pasikalbėti...” (6) “...socialinį darbuotoją...direktorių...” (6)
	8.2 Netiesioginio kontakto metu į BVGN darbuotojus	“gali bet kuriam parašyti į <i>mesendžerį</i> ” (2) “rašo tiesiogiai įstaigos vadovei” (3) “dažnai bendraujam su vaikais per informacines technologijas” (3) “gali individualiai skambinti, rašyti” (3) “...galima jas išreikšti žodžiu arba raštu” (4) “dažnai parašo feisbuke žinute..” (5) “technologijos žavi...lengviau, nėra akių kontakto” (5) “...telefonu, tiek mesendžeriu...” (6) “esam aptarę...gali palikti raštelį...” (6)
	8.3 Kitas institucijas	“Vaiko teises, jie turi jų kontaktus...bet kada gali kreiptis 112” (3) “...vaiko teisių skyrių, nes kontaktai informaciniai lapukai išdalinti...” (4) “nurodę ir jaunimo linijas...turi savo vaiko teisių specialistų numerius” (5)

Analizuojant tyrimo metu surinktus duomenis buvo išskirta kategorija „Vaikų galimybės kreiptis pagalbos bendruomeniniuose vaikų globos namuose“. Kategorija detalizuojama išskiriant į tris subkategorijas: tiesiogiai į BVGN darbuotojus, netiesiogiai į BVGN darbuotojus, kitas institucijas. Tyrimo metu informantai tvirtino, kad vaikai turi daug galimybių kreiptis pagalbos ir jie nevengia jos prašyti. Tai jie daro kiekvienam priimtinausiu būdu. Pirmoje subkategorijoje išryškėjo tai, kad vaikai kreipiasi pagalbos tiesiogiai į BVGN darbuotojus. Informantai teigė, kad vaikai visada atranda tinkamą laiką, kada prieiti darbuotojo. Dažniausiai jie prieina pasikalbėti su darbuotoju, kai jis būna vienas. Mėgsta išsipasakoti, kai gamina valgyti, tada aptaria įvykusius įvykius, ar jiems svarbius momentus. Vaikai dažniausiai

kreipiasi į darbuotojus, kurie dirba su jais ir turi daug artimo kontakto. Jie turi sau artimus asmenis ir dažnai būna taip, kad jie išsipasakoja būtent tam darbuotojui, kuriuo labiausiai pasitiki. Tyrimo dalyvių nuomone, vaikai nevengia kreiptis į įstaigos direktorę, kuri jų teigimu yra užmezgusi glaudžius santykius su vaikais, yra jiems ne svetima, jie ją puikiai pažįsta ir bendrauja. Antroji subkategorija išskyrė tai, kad vaikai dažnai pagalbos kreipiasi netiesiogiai į darbuotojus. Kartais jiems yra lengviau be artimo kontakto pasisakyti ar paprašyti pagalbos įstaigos darbuotojų. Visi dažnai bendrauja per elektronines svetaines. Informantų teigimu, ši forma yra priimtinesnė, nes juos žavi technologijos ir tai nereikalauja užmegzti akių kontakto, kuris vaikams ne visada kelia saugumo jausmą. Vaikai dažnai tiesiog paskambina arba parašo žinutę į telefoną ar mesendžerį. Kreipiasi ir į įstaigos darbuotojus, kurie jiems yra artimi arba į pačią įstaigos vadovę. Trečioji subkategorija išskyrė vaikų galimybę kreiptis pagalbos į kitas institucijas. Vaikai turi savo vaiko teisių specialistus, su kuriais bendrauja, turi jų kontaktus ir jeigu jaučia, kad pagalbos negalės gauti BGVN, jie turi galimybę paskambinti ar parašyti šiems darbuotojams. Informantai pabrėžė, kad vaikai supažindinti, kad gali kreiptis į jaunimo liniją, vaiko teisių skyrių. Taip pat žino bendrąjį pagalbos numerį, kuriuo paskambinus visi gali gauti skubią pagalbą iškilus įvairioms problemoms. Tyrimo dalyviai aptarė tikrai daug galimybių, kuriomis vaikas gali pasinaudoti ir kiekvienas globojamas vaikas pasirenka jam priimtinausią būdą kreiptis pagalbos. Tačiau informantai pabrėžia, kad dažniausiai pagalbos kreipiasi į darbuotojus, su kuriais jaučiasi saugūs, kartais kreipiasi į direktorę. Tiesiogiai ir netiesiogiai bendrauja su įstaigos darbuotojais, vaikai jaučia, koku būdu saugiau išsikalbėti, dažnai naudoja abu variantus. Į kitas įstaigas kreipiasi labai retai, kai kurie informantai net nepamena tokių atvejų.

Siekiant palyginti surinktą tyrimo medžiagą su mokslinėje literatūroje rastais duomenimis, pradžioje norisi pabrėžti, kad JT vaiko teisių konvencijos principu tapęs 12 straipsnis pabrėžia teisę laisvai reikšti savo nuomonę ir pažiūras. Šis straipsnis sąlygoja tai, kad yra reikalinga sudaryti vaikams sąlygas pasisakyti, norint užtikrinti vaikams tinkamą teisių įgyvendinimą. Kiekvienas vaikas, kuris moka pasisakyti turi turėti galimybę išsakyti savo nuomonę ir mintis. Dudaitė ir Kairienė (2017) pabrėžė, tėvų (globėjų) ar kitų už vaikus atsakingų asmenų pareigą domėtis vaikų nuomone. LR civilinis kodeksas (2000), pabrėžia tai, kad vaikai turi žinoti, jeigu jų teises pažeidžia tėvai ar kiti atstovai, jie turi teisę kreiptis į vaiko teisių ir įvaikinimo tarnybą, o sulaukus keturiolikos metų, gali kreiptis ir į teismą. Tamutienė (2018) pabrėžė, kad, vaikų teigimu, jų nuomonė nėra išklausoma, o, jeigu ir klausama, nėra sudaroma saugi aplinka pasisakyti. JT vaiko teisių komitetas (2018), skatina visas valstybes įkurti vaikus ginančias institucijas, nes vaikų teisėms reikalingas ypatingas dėmesys. Jų teigimu, ši įstaiga turi būti prieinama kiekvienam vaikui ir jie privalo žinoti, kur gali kreiptis

iškilus problemoms ar sunkumams jų gyvenime. Vaikai turi žinoti asmenis ir įstaigas, kurios jiems prireikus suteiks reikiamą pagalbą ir palaikymą. Lietuvoje įsteigta vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga rūpinasi geriausiais vaikų interesais ir turi suteikti vaikams reikiamą pagalbą ir ginti jų teises bei laisves. Morkvėnienė ir Mazolevskienė (2016) diskutavo vaiko teisių užtikrinimo problemas ir pabrėžė tai, kad vaikams labai svarbūs artimi ryšiai, jiems yra svarbu žinoti, su kuo gali pasikalbėti ir kam gali išsipasakoti, pasiguosti ar gauti reikiamą padėsinimo žodį.

Apibendrinant analizuotą informaciją galima pabrėžti, kad vaikams ypatingai svarbu turėti kam pasisakyti, tai yra jų neatimama teisė. Vaikai privalo žinoti, kur gali kreiptis pagalbos. Taip teigiama mokslinėje literatūroje, ir tyrimo metu gauti duomenys tą patį patvirtina. Tyrimo metu gauti duomenys atskleidžia, kad vaikai turi daug galimybių pasisakyti, jie patys gali rinktis, kaip jiems yra saugu tą padaryti. Tačiau mokslinėje literatūroje yra teigiama, kad vaikų nuomonė ne visada išklausa ir nesudaroma saugi aplinka pasisakyti. Šie duomenys išsiskyrė, bet galima būtų daryti prielaidą, kad situacija šiuo aspektu gerėja. Tačiau norint tai patvirtinti reiktų atlikti išsamesnius tyrimus šia tema. Tyrimo metu gauti duomenys išskyrė keletą institucijų, į kurias vaikai gali kreiptis pagalbos, tačiau apie vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą nebuvo užsiminta. Tai leidžia daryti prielaidą, kad vaikams BVGn nėra žinoma ši institucija ir vaikai neturi galimybės į ją kreiptis iškilus problemoms ar klausimams. Tikslinga būtų supažindinti vaikus su šia įstaiga ir jos tikslais, kad jie turėtų galimybę pasirinkti, kreiptis pagalbos į juos ar ne.

Vaikų įgalinimas priklauso nuo žmonių požiūrio į juos, vis dar dažnai visuomenėje galima išgirsti populiarią posakį „vaikai žino savo teises, o pareigų nežino“. Atliekant tyrimą buvo įdomu išsiaiškinti informantų požiūrį į šį posakį. 9 lentelėje pateikiami duomenys kokia informantų nuomonė yra šiuo aspektu.

9 lentelė. Vaikai žino savo teises, o pareigų nežino

Kategorija	Subkategorija	Kodai
9. Vaikai žino savo teises, o pareigų nežino	9.1 Žino pareigas tiek, kiek jos išugdytos	„...klausimas, kiek patys vaikai supažindinti su pareigomis...viskas priklauso nuo to indėlio, nuo to pavyzdžio...“ (2) „...vaikai žino ir savo pareigas...viskas priklauso nuo bendravimo su vaikais...“ (3) „...žino savo pareigas, tiek kiek yra jos jiems išugdytos...vaikams reikia išugdyti pareigų vykdymą...“ (4) „...juos reikia mokyti, kad žinotų ir teises ir pareigas...“ (5) „...žino jie ir tas pareigas...tiek kiek supažindinti...“ (6)
	9.2 Labiau žino teises	„Taip, manau, vaikai tikrai žino daugiau savo teisių nei pareigų...labiau linkę žinoti teises ir jomis naudotis...o pareigas pamiršta...“ (1) „...vaikai, kurie gyvena BVGN, jie atvyksta iš namų, kuriuose nebuvo pareigų, teises žinojo“ (3)

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis buvo išskirta kategorija „vaikai žino savo teises, o pareigų nežino“. Ją sudaro dvi subkategorijos: žino pareigas tiek, kiek jos išugdytos ir labiau žino teises. Šią kategoriją išskirti paskatino populiarus visuomenėje posakis, jis sukėlė norą išsiaiškinti tiriamųjų požiūrį į jį. Visuomenės požiūris į vaikų teises ir jų įgyvendinimą yra viena iš problemų, kuri egzistuoja mūsų visuomenėje, todėl buvo įdomu pasigilinti ir šiame tyrime. Pirmoji subkategorija išskyrė faktą, kad vaikai žino pareigas tiek, kiek jos jiems išugdytos. Tyrimo dalyviai teigė, kad pareigų suvokimas ir vykdymas priklauso nuo vaikus supančios aplinkos ir žmonių, nes būtent kiek vaikui bus išugdytas pareigų vykdymas, tiek jis jas ir vykdys. Vaikai turi būti supažindinti su pareigų vykdymu, jie turi matyti savo aplikoje tinkamą pareigų vykdymo pavyzdį. Negali būti taip, kad vaikai žinos pareigas, jeigu nieks jiems apie tai nebus užsiminęs, nes gimstame visi vienodi ir tik gimę nežinome nei teisių, nei pareigų. Kiek vaikas išugdomas naudotis savo teisėmis, kiek vykdyti pareigų, tai priklauso nuo vaikus supančių žmonių ir aplinkos. Antroji subkategorija išryškino faktą, kad vaikai labiau žino savo teises, bet informantai pabrėžė, kad vaikai labiau linkę naudotis savo teisėmis, o ne vykdyti pareigas. Tai lemia tai, kad vaikai aplinkoje nematė pavyzdžio, kaip reikia atlikti pareigas ar kokios jos yra. Aplinka jų neišmokė vykdyti pareigų, nes jie biologinėje šeimoje to nematė ir išmoktas elgesys keliauja su vaiku, jį pakeisti yra gana sudėtinga, nes vaikams tai kelia pasipiktinimus. Vaikai labiau būna linkę pasinaudoti savo teisėmis, nes šeimoje matė tik tėvų reikalavimus savo teisių iš įvairių institucijų. Nesvarbu, kad dažnai tas teisių suvokimas būna neteisingas ir jie reikalauja neegzistuojančių teisių, bet jie dažnai moka reikalauti sau naudingų dalykų.

Tyrimo metu gautus duomenis pradedant lyginti su moksline literatūra paaiškėjo, kad posakis „vaikai žino savo teises, o pareigų nežino“ vis dar vartojamas visuomenėje. Ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (1989) visuomenė kėlė klausimą, kaip taip gali būti, kad išvardintos teisės, o pareigos nėra paminėtos. Stengiantis šią situaciją pakeisti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996) buvo apibrėžtos vaikų teisės ir įvardintos vaikų pareigos, bet tai nepakeitė visuomenės požiūrio į vaikus. Nors šie du dokumentai egzistuoja jau ne vieną dešimtmetį visuomenė savo požiūrio vis dar nepakeitė. Kairienė (2017) pabrėžė, kad visuomenėje šis posakis vis dar dažnai naudojamas.

Taigi iš analizuotų dokumentų ir mokslinės literatūros susidaro nuomonė, kad visuomenė nepriima vaikų kaip aktyvių teisių subjektų, požiūris į vaikus taip pat netinkamas. Ratifikavus JT vaiko teisių konvenciją buvo pasigesta įvardintų pareigų, bet, kai LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme jos buvo įvardytos, situacija nepasikeitė. Žmonės dažniausiai kalba apie tai, kad vaikai nežino pareigų, tačiau ką būtent daro, kad vaikams būtų išugdytas pareigų vykdymas kalbama nedaug. Informantai pabrėžė, kad vaikai žino savo teises ir pareigas tiek,

kiek jos jiems išugdytos. Taigi iš analizuotos medžiagos galima akcentuoti, kad vaiko teisių suvokimas pareigų vykdymas priklauso nuo to, kaip jie bus išugdyti tą atlikti. Tai priklauso nuo juos supančių žmonių. Kokį vaikams pavyzdį rodysime, taip vaikas ir elgsis.

IŠVADOS

1. Vaikai yra asmenybės iki aštuoniolikos metų, jeigu tai pagal Lietuvos Respublikos įstatymus nepripažinta anksčiau. Jie yra savarankiški teisių subjektai ir aktyvūs dalyviai užtikrinant ir ginant savo teises. Tačiau jiems yra reikalinga ypatinga suaugusiųjų pagalba ir apsauga, nes jie dar tik mokosi savarankiškai funkcionuoti visuomenėje. Vaikai turi savo protą, mąstymą, idėjas, mintis ir savo laisvę. Jie turi turėti galimybę įsitraukti į sprendimų priėmimo procesus, turi teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklaustyti. Svarbu vadovautis geriausių vaiko interesų principu ir atliepti vaikų išsakytą nuomonę. Vaikai nori įsitraukti į sprendimų priėmimus ir geba tai daryti individualiai pagal savo išsivystymo lygį. Kiekvieno vaiko galimybes pasisakyti reikia vertinti individualiai atsižvelgiant į konkretų vaiką. Suaugusiųjų, kurie yra artimiausioje vaikų aplinkoje pareiga yra sudaryti sąlygas pasinaudoti šiomis teisėmis

2. XX amžiaus pradžioje atsirado vertinamasis požiūris į vaiko teises šeimoje ir visuomenėje. Tačiau pagrindinį pasikeitimą vaiko teisių apsaugos sistemoje įvedė Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimas. Tai yra pagrindinis vaiko teises užtikrinantis dokumentas, pagal kurį priimami kiti vaiko teises užtikrinantys dokumentai. Lietuvoje vaiko teises užtikrina LR Konstitucija, Civilinis kodeksas, vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas ir kiti vaiko teises užtikrinantys dokumentai. Ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, vaikas tapo savarankiškas teisių subjektas ir aktyvus dalyvis ginant ir užtikrinant savo teises. JT vaiko teisių konvencijos straipsniai virtę principais grindžia vaiko teisių apsaugą: 2 str. Diskriminacijos draudimas, 3 str. Svarbiausių vaiko interesų įgyvendinimas, 6 str. Vaiko teisė į gyvybę, gyvenimą ir sveiką vystymąsi, 12 str. Teisė laisvai reikšti savo nuomonę ir pažiūras. Tačiau, nors Lietuvos Respublikoje reglamentuotuose dokumentuose ir įstatymuose vaiko teisių apsauga remiasi šiuo tarptautiniu dokumentu ir jo išskirtais principais, bet visuomenėje vis dar išlieka pagrindinė problema, netinkamas vaiko teisių ir pareigų sampratos suvokimas. Norint, kad LR dokumentuose ir įstatymuose nustatyti veiksmai būtų taisyklingai įvykdyti reikalinga šviesti visuomenę vaiko teisių apsaugos klausimais, nes dokumentuose nustatytų veiksmų vykdymas priklauso nuo žmonių požiūrio į vaikus jų teises ir galimybes.

3. Pagrindinė problema su kuria susiduria vaikai gyvendami institucinėje globoje tai, kad jiems nėra sukuriama šeimos aplinka, tai neigiamai veikia vaikų įgalinimą naudotis savo teisėmis. Vaikams sunkiau įgyti savarankiško gyvenimo įgūdžių, sprendimų priėmimo ir kitų reikalingų tinkamai funkcionuoti kaip savarankiškam visuomenės dalyviui įgūdžių. Taip pat vaikai patiria problemas dėl neigiamo visuomenės požiūrio, kuris pasireiškia mokytojų ir arti vaikų gyvenančių asmenų netinkamu elgesiu. Sunkumus kelia ir pačių vaikų motyvacijos

stoka ugdytis savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Vis dar išryškėja vaiko teisių nuvertinimas suaugusių asmenų teisių atžvilgiu. Kadangi vaikai yra priklausomi nuo juos supančių asmenų dažnai iškyla problemos dėl skirtingo požiūrio į vaikus, o tai paveikia vaikų įgalinimo procesą. Dažnai neatsižvelgiama į vaikų teisėtą teises, jie lieka neišklaustyti. Vaikas įgauna tokių įgūdžių ir taip pasiruošia savarankiškam gyvenimui, kaip jį to išmoko jo aplinka ir rodomas pavyzdys. Institucinę globą siekiama gerinti, dėl šios priežasties kuriami bendruomeniniai vaikų globos namai, kurie siekia kurti šeimai panašią aplinką, tai suteikia vaikams geresnes sąlygas institucinėje globoje išnaudoti savo galimybes.

4. Vaikų įgalinimas bendruomeniniuose vaikų globos namuose vyksta kompleksiskai naudojant keletą būdų. Visų pirma su vaikais dirbama kaip su savarankiškais teisių subjektais ir aktyviais dalyviais tik reikalaujančiais ypatingos pagalbos ir apsaugos šiame procese. Vaikams ugdomos vertybės, kad suprastų gyvenimo prasmę ir vestų savo gyvenimą tinkama linkme. Ugdomas savarankiškumas siekiant kuo didesnio vaikų įsitraukimo į asmeninius kasdienius ir bendruomeninius procesus, kad vaikai gebėtų gyventi savarankiškai sulaukę pilnametystės. Jie įtraukiami į sprendimų priėmimo procesus, kurie yra susiję su jais ir juos supančia aplinka. Vaikai skatinami išsakyti savo nuomonę, jie išklausomi ir stengiamasi, kiek įmanoma, atliepti jų išsakytą nuomonę. Įgalinimo procese svarbų vaidmenį atlieka saugios aplinkos vaikui sudarymas, kuris leidžia vaikui atsiskleisti, nebijant augti ir tobulėti. Taip pat svarbu kurti su vaikais glaudžius santykius grįstus pasitikėjimu. Institucinėje globoje dažnai sunku sudaryti tokias sąlygas, bet buvo išsiaiškinta, kad bendruomeniniai vaikų globos namai keičia šią situaciją. Dėl mažesnio vaikų skaičiaus, mažos darbuotojų kaitos šiuose namuose yra kuriami glaudūs ryšiai, kurie suteikia galimybę efektyviau įgalinti vaikus naudotis savo teisėmis. Bendruomeniniai vaikų globos namai, kuria gyvenimo ir pagalbos vaikams modelį, panašų į šeimos aplinką. Tačiau tyrimo metu išaiškėjo, kad ne visi darbuotojai vadovaujasi JT vaiko teisių konvencija, kai kurie į ją net nėra įsigilinę. Tai yra didelė problema, nes sudėtinga vaikus ugdyti naudotis savo teisėmis, kai patys nėra į jas įsigilinę.

REKOMENDACIJOS

- Rekomendacija skirta vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai. Siūlau atlikti kiekybinį tyrimą, siekiant išsiaiškinti Bendruomeninių vaikų globos namuose kylančias problemas ir vaikų įgalinimo naudotis savo teisėmis galimybes. Šis tyrimas leistų apibendrinti šį reiškinį visos Lietuvos mastu.

- Rekomendacija skirta institucinę globą vaikams teikiančių įstaigų vadovams. Darbuotojus dirbančius institucinėje globoje su vaikais supažindinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Skatinti vadovautis šiuo tarptautiniu dokumentu, teikiant darbuotojams rekomendacijas darbui su vaikais. Vykdyti stebėjimą, kaip pavyksta tai įgyvendinti. Tai suteiktu galimybes užtikrinti, kad visi darbuotojai būtų įsigilinę į JT vaiko teisių konvenciją ir dirbdami ja vadovautusi.

- Rekomendacija skirta ugdymo įstaigų vadovams. Supažindinti ugdymo įstaigose dirbančius darbuotojus su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Ugdymo įstaigos darbą organizuoti remiantis šiuo dokumentu. Teikti įstaigos darbuotojams pasiūlymus darbui su vaikais. Vykdyti pasiūlymų įgyvendinimo stebėjimą. Tai suteiktu galimybes šviesti vieną iš visuomenės grupių, kuri tiesiogiai dirba su vaikais. Ją šviesti yra aktualu, nes tyrimo metu paaiškėjo, kad ne visų jų požiūris į vaiką yra teisingas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Antanėlytė, G. (2012). Vaiko teisės į aktyvų dalyvavimą įgyvendinimo raiška šeimoje. (magistro darbas). Prieiga per internetą: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwju1pSjvaXwAhW8hf0HHRD4BeIQFjAAegQIAxAD&url=http%3A%2F%2Fgs.elaba.lt%2Fobject%2Felaba%3A1978213%2F1978213.pdf&usg=AOvVaw1aW9gSgXgczu1bJnLy86YI>.
2. Roy, R. B., Brandt, N., Moodie, N., Motlagh, M., Rasanathan, K., Seddon, J. A., Detjen, A. K., & Kampmann, B. (2016). Why the Convention on the Rights of the Child must become a guiding framework for the realization of the rights of children affected by tuberculosis. *BMC International Health & Human Rights*, 1–15. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1186/s12914-016-0105-z>.
3. Brosch, A. (2019). Children's rights in Digital Environment - Cultural and Geographical Contexts across Europe and Africa. *New Educational Review*, 56, 215–229. <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.15804/tner.2019.56.2.18>.
4. Bulotas, R. (2014). Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas artimiausioje mokinio aplinkoje: mokinių, tėvų ir mokytojų nuomonė. *Mokytojų ugdymas*, 23(2), 4–17. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/images/leidiniai/MU/mokytoju_ugdymas_2014_2.pdf.
5. Danner, S., & Jonynienė, Ž. (2012). Participation of Children in Democratic Decision-Making in Kindergarten: Experiences in Germany and Lithuania. *Socialinis Darbas*, 11(2), 411–420. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367187181062/datastreams/DS.002.1.01.ARTIC/content>.
6. Drozdova, A. M., Gulakova, V. Y., Ivanchenko, E. A., Lesnichenko, I. P., & Tereshchenko, E. A. (2016). The Current State of the System of Mechanisms of Realisation and Protection of the Rights of the Child: Conceptual and Legal Aspects. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(18), 10713–10728.
7. Dudaitė, J., & Kairienė, B. (2017). Žiniasklaidos formuojamas požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą. (Lithuanian). *Special Education*, 1(36), 77–116. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.21277/se.v1i36.299>.
8. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra. (2015). Be tėvų priežiūros likusių vaikų globa vadovas, kaip stiprinti globos sistemas siekiant rūpintis ypatingais vaikų, prekybos žmonėmis aukų, poreikiais. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/handbook_on_guardianship_for_children_deprived_of_parental_care_lt.pdf.

9. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16724/9789955302056.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=1&zoom=auto,122,601>.
10. Giedrimas, Z., Ignatovičienė, S., Breidokienė, R., Ignatovič, E. (2013). Vaikas gimęs mūsų širdyje: atmintinė vaiko globėjams ir tėviams. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/6525_vaikas-gimes-musu-sirdyse-atmintine-globejams-internetui.pdf.
11. Gvaldaitė, L., Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstitutionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį? Socialinė politika. 55-73. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1494595874221/J.04~2016~1494595874221.pdf>.
12. Gudžinskienė, V., Augutavičius, R. (2014). Vaikų globos namų auklėtinių pasirengimas savarankiškam gyvenimui. Mokytojų ugdymas. Nr. 23 (2), 18–33. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2014~1461682046399/J.04~2014~1461682046399.pdf>.
13. Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R., & Uscila, R. (2016). Vaiko teisių įgyvendinimo galimybės vaikų dienos centruose. (Lithuanian). Pedagogika, 121(1), 209–224. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.15823/p.2016.15>.
14. Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R., & Uscila, R. (2017). Socialinių darbuotojų patirtys rengiant vaikus savarankiškam gyvenimui bendruomeniniuose vaikų globos namuose. (Lithuanian). Pedagogika, 125(1), 158–174. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.15823/p.2017.12>.
15. Hodgkin, R., Newell, P. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. (2002). Vilnius: Efrata.
16. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai. (2018). Vilnius: Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Prieiga per internetą: http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf.
17. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. (1989). Valstybės žinios, Nr. 60-1501. (1995). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.
18. Kairienė, B. (2012). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. Socialinių mokslų studijos, 4(4), 1443–1455. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/10831/181-347-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

19. Kairienė, B. (2012). Tėvų ir Vaiko Santykių Specifiškumas Vaiko Teisių Įgyvendinimo Požiūriu. *Socialinis Darbas*, 11(2), 391–399. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/ef7/013_kairiene.pdf
20. Kairienė, B. (2013). Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencinės prielaidos. *Socialinis darbas*, 9(2), 113-118. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/1e0/14_kairiene.pdf
21. Kairienė, B. (2017). Mokinio pareigos: įgyvendinimo problema. *Pedagogika*, 126(2), 130–142. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.15823/p.2017.24>
22. Korczak, J. (2016). Vaiko teisė į pagarbą. Vilnius: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Prieiga per internetą: http://www.vtaki.lt/uploads/documents/files/J_%20Korczak%20Vaiko%20teise%20i%20pagraiba.pdf
23. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). Valstybės žinios, Nr. 33-1014 (1992). Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
24. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74-2262. AR 2021-01-23 - 2021-06-30. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB>
25. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. (1996). Valstybės žinios, 1996-04-12, Nr. 33-807. AR 2021-03-01. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>
26. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. (2000). AR 2021-01-01. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555>
27. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras. Įsakymas. Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo. (2014). AR 2020-12-08. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e4169490984411e3aad2c022318814db/ElgnACzxrY>
28. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2015 metų veiklos ataskaita. (2016). Nr. 4–2. Prieiga per internetą: <http://www.vtaki.lt/lt/administracine-informacija/veiklos-ataskaitos#collapse-128>
29. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2016 metų veiklos ataskaita. (2017). 4-1, p. 1-112. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Saulyte/AppData/Local/Temp/2017-ataskaita-3.pdf>

30. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2018 metų veiklos ataskaita. (2019). Nr. 4–36. Prieiga per internetą: http://www.vtaki.lt/lt/media/force_download/?url=/uploads/documents/docs/507_32c06e6c6946af00a4a0f4e885dd79ff.pdf
31. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų veiklos ataskaita (2020). Nr. 4–2. Prieiga per internetą: http://vtaki.lt/lt/media/force_download/?url=/uploads/documents/docs/621_2dd94bbbc739ea3ca2a6b2d315a734c1.pdf
32. Lietuvos respublikos vyriausybė. Nutarimas dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo (2020). AR 2021-04-26 - 2021-05-02. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a2b5da801f4a11eb9604df942ee8e443/asr>
33. Majstorović, I. (2017). The Realisation of the Right of the Child to Express His/Her Views-How »Visible« Are Children in Croatian Family Judicial Proceedings? *Ljetopis Socijalnog Rada / Annual of Social Work*, 24(1), 55–71. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.3935/ljsr.v24i1.163>
34. Morkvėnienė, J., & Mazolevskienė, A. (2016). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, teisės. *Pedagogika*, 123(3), 159–171. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.15823/p.2016.40>
35. Pūras, D. (2013). Institucinė globa – vaikų iki trejų metų amžiaus teisių pažeidimas. JT vyriausiojo žmogaus teisių komisarų biuro Europos regiono padalinys. Prieiga per internetą: <http://vtaki.lt/uploads/documents/files/naujienos/institucine-globa-vaiku-iki-treju-metu-amziaus-teisiu-pazeidimas.pdf>
36. Raudeliūnaitė, R., & Urbikaitė, J. (2011). Vaikų Globos Šeimose Ypatumai. *Socialinis Darbas*, 10(1), 27–35. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367175529546/J.04~2011~1367175529546.pdf>
37. Samašonok, K. (2015). Globos namų auklėtinių teisės gyventi šeimoje įgyvendinimas: globos namų darbuotojų požiūris. *Pedagogika*, 118(2), 217–238. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.15823/p.2015.016>
38. Stripeikienė, J. (2017). Vaiko Teisė Į Pagarbą. *Jurisprudencija*, 24(2), 293–310. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.13165/JUR-17-24-2-05>
39. Tamutienė, I. (2018). Vaiko apsaugos veiksmingumo problemos Lietuvoje. *Viesoji Politika Ir Administravimas*, 17(1), 24–37. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.5755/j01.ppa.17.1.20605>

40. Toliušytė, Ž., & Plaušinitienė, A. (2015). Vaikų, gyvenančių globos namuose, savarankiško gyvenimo įgūdžių raiška. (Lithuanian). *Studies in Modern Society*, 6(1), 130–139. Prieiga per internetą: http://www.slk.lt/sites/default/files/studijos_siuolaikineje_visuomeneje_2015.pdf#page=130

41. Valackiene, A., & Kairiene, B. (2019). Students' Participation in Search for Sustainability: A Case Study from Lithuania. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 21(2), 56–72. Prieiga per internetą: <http://content.ebscohost.com/ContentServer.asp?T=P&P=AN&K=141754386&S=R&D=eue&EbscoContent=dGJyMNHr7ESeqa44v%2BvIOLCmsEiepq9Ss6q4SLWWxWXS&ContentCustomer=dGJyMOzpr1Gzqa9OuePfgex44Dt6fIA#page=1&zoom=auto,-86,695>

42. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. (2019). Prieiga per internetą: <http://www.pertvarka.lt/apie-institucines-globos-pertvarka/kas-yra-institucines-globos-istaiga-ir-jos-zala-visuomenei/>

43. Vitkauskas, K. (2010). Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje. *Viesoji Politika Ir Administravimas*, 31, 133–146. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12370/1168-2215-1-SM.pdf?sequence=1>

44. Žydžiūnaitė, V. (2011). Baigiamojo darbo rengimo metodologija. *Mokomoji knyga*. Kaunas: Vitae Litera. p. 127.

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema – vaikų įgalinimas naudotis savo teisėmis: socialinio darbuotojo patirtis.

Baigiamojo darbo tikslas – ištirti, kaip bendruomeniniuose vaikų globos namuose, vaikai įgalinami naudotis savo teisėmis.

Tiriamieji - socialiniai darbuotojai, dirbantys BVGN, turintys ne mažesnę nei vienerių metų darbo patirtį šioje srityje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė, pusiau struktūruotas interviu, kontent analizė.

Tyrimo rezultatai:

1. Vaikai yra unikalios asmenybės iki aštuoniolikos metų jeigu tai pagal LR įstatymus nepripažinta anksčiau. Jie savarankiškai teisių subjektai ir aktyvūs dalyviai užtikrinant ir ginant savo teises. Tačiau jiems reikalinga ypatinga suaugusiųjų pagalba ir apsauga, nes jie dar tik mokosi savarankiškai funkcionuoti visuomenėje. Vaikai turi teisę ir nori įsitraukti į sprendimų priėmimo procesus.

2. XX amžiaus pradžioje atsirado vertinamasis požiūris į vaiko teises šeimoje ir visuomenėje. Tačiau pagrindinį pasikeitimą vaiko teisių apsaugos sistemoje įvedė JT vaiko teisių konvencijos ratifikavimas. Tai yra pagrindinis vaiko teises užtikrinantis dokumentas, pagal kurį priimami kiti vaiko teises užtikrinantys dokumentai. Nors vaiko teisių apsaugos sistema remiasi šiuo tarptautiniu dokumentu ir jo išskirtais principais, bet visuomenėje vis dar išlieka problema, netinkamas vaiko teisių ir pareigų sampratos suvokimas.

3. Pagrindinė problema, su kuria susiduria vaikai, gyvendami institucinėje globoje, tai, kad jiems nėra sukuriama šeimos aplinka. Jiems sunkiau įgyti savarankiško gyvenimo įgūdžių, sprendimų priėmimo ir kitų reikalingų įgūdžių. Taip pat vaikai patiria problemas dėl neigiamo visuomenės požiūrio, pačių vaikų motyvacijos stokos ugdytis savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Vis dar išryškėja vaiko teisių nuvertinimas suaugusių asmenų teisių atžvilgiu.

4. Vaikų įgalinimas bendruomeniniuose vaikų globos namuose vyksta kompleksiskai naudojant keletą būdų. Visų pirma su vaikais dirbama kaip su savarankiškais teisių subjektais ir aktyviais dalyviais tik reikalaujančiais ypatingos pagalbos ir apsaugos. Vaikams ugdomos vertybės, savarankiškumas, jie įtraukiami į sprendimų priėmimo procesus, kurie yra susiję su jais ir juos supančia aplinka. Įgalinimo procese svarbų vaidmenį atlieka saugios aplinkos vaikui sudarymas ir su vaikais glaudžių santykių palaikymas. Institucinėje globoje dažnai sunku sudaryti tokias sąlygas, bet tyrimo metu išsiaiškėjo, kad bendruomeniniai vaikų globos namai keičia šią situaciją.

SUMMARY

Thesis topic: Empowering Children to Exercise Their Rights: the Experience of the Social Worker.

Purpose of the study – to investigate how children from community-based group homes are empowered to exercise their rights.

Participants of the study: social workers that work in community-based group homes and have at least one year of work experience in this field

Research methods: literature review and analysis, document analysis, semi-structured interview, content analysis.

Results of the study:

1. Children are unique personalities below the age of eighteen unless, under the laws of the Republic of Lithuania, majority is attained earlier. They are independent right holders and active participants in ensuring and defending their rights. However, they need special help and protection from adults, as they are still learning to function independently in society. Children have the right and want to be involved in decision-making processes.

2. At the beginning of the 20th century, an evaluative approach to children's rights in the family and society emerged. However, the significant change in the child protection system occurred alongside the ratification of the UN Convention on the Rights of the Child. This is the main document ensuring the rights of the child, according to which other legal regulations connected with the rights of the child are applied. Although the child protection system is based on this international document and its guiding principles, a poor understanding of children's rights and responsibilities is still an issue.

3. The main problem faced by children who live in institutional care centers is that they do not nurture in a family-like environment. These children, therefore, have difficulties acquiring independent living, decision-making, and other necessary skills. They also experience problems due to the negative attitude of society and the lack of their own motivation to develop independent living skills in society. The underestimation of children's rights in relation to adult's rights is also still apparent.

4. The empowerment of children in community-based group homes occurs comprehensively and by applying several methods. Firstly, children are regarded as independent right holders and active participants who only need particular assistance and protection. Various values are nurtured in children, autonomy is developed, and the children are involved in making decisions connected with them and their environment. Creating a safe environment and maintaining close relationships with children play a significant role in the

children empowering process. In institutional care, such conditions are hard to create, but the study reveals that community-based group homes are changing this situation.